

www.e-rara.ch

M. Vitruvii Pollionis de architectura libri decem

Vitruvius

Venetiis [Venedig], 1567

ETH-Bibliothek Zürich

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-9233>

Liber sextus.

---

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelnformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

M. VITRUVII DE ARCHITECTURA

LIBER SEXTVS.

10

Proœmium.

20

30

40

50

60

ARISTIPPVS Philosophus Socraticus, naufragio cum eiectus ad Rhodien-
sium littus animaduertisset Geometrica schemata descripta, exclamauisse
ad comites ita dicitur. Bene speremus, hominum enim uestigia uideo:
statimq; in oppidum Rhodum contendit, & recta Gymnasium deuenit,
ibiq; de philosophia disputans, muneribus est donatus, ut non tantum se
ornaret, sed etiam eis, qui unã fuerant, uestitum, & cætera, quæ opus es-
sent ad uictum, præstaret. Cum autem eius comites in patriam reuerti uo-
lissent, interrogarentq; eum, quid nam uellet domum renunciari, tunc
ita mandauit dicere. Eiusmodi possessiones, & uiatica liberis oportere pa-

rari, quæ etiam e naufragio unã possent enatare. Nanq; ea uera præsidia sunt uitæ, quibus neque for-
tunæ tempestas iniqua, neque publicarum rerum mutatio, neque belli uastatio potest nocere. Non
minus eam sententiam augendo, Theophrastus hortando doctos potius esse, quam pecuniæ confiden-
tes, ita ponit. Doctum ex omnibus solum, neque in alienis locis peregrinum, neque amissis familia-
ribus, & necessarijs, inopem amicorum: sed in omni ciuitate esse ciuem, difficilesq; fortunæ sine ti-
more posse despiciere casus. Atqui non doctrinarum, sed facilitatis præsidijs putaret se esse uallatũ,
labidis itineribus uadentem, non stabili, sed infirma conflictari uita. Epicurus uerò non dissimiliter
ait. Pauca sapientibus fortunam tribuere, quæ autem maxima, & necessaria sunt, animi, mentisq;
cogitationibus gubernari. Hæc, ita esse plures Philosophi dixerunt. Non minus etiam Poetæ, qui anti-
quas comœdias Græcè scripserunt, & easdem sententias uersibus in scenâ pronunciauerunt. Euchra-
tes, Chionides, Aristophanes, maxime etiam cum his Alexis, qui Athenienses ait ideo oportere lau-
dari, quod omnium Græcorum leges cogunt parentes ali a liberis, Atheniensium non omnes, nisi
eos, qui liberos artibus erudissent. Omnia enim munera fortunæ cum dantur, ab ea facillimè adimun-
tur. disciplinæ uerò coniunctæ cum animis, nullo tempore deficiunt, sed permanent stabiliter ad
summum exitum uitæ. Itaque ego maximas, infinitasq; parentibus ago, atque habeo gratias, quod
Atheniensium legem probantes, me arte erudiendum curauerunt, & ea, quæ non potest esse probata
sine literatura, encycloq; doctrinarum omnium disciplina. Cum ergo, & parentum cura, & præcepto-
rum doctrinis auctas haberem copias disciplinarum, philologis, & philotechnis rebus, commentario-
rumq; scripturis me delectans, eas possessiones animo parauit, è quibus hæc est fructuum summa, nul-
lam plus habendi necessitatem, eamq; esse proprietatem diuitiarum maxime, nihil desiderare. Sed for-
te non nulli hæc leuia iudicantes, putant eos esse tantum sapientes, qui pecunia sunt copiosi. Itaque
plerique ad id propositum contententes, audacia adhibita cum diuitijs etiam notitiam sunt conse-
quuti. Ego autem Cæsar non ad pecuniam parandam ex arte dedi studium, sed potius tenuitatem
cum bona fama, quàm abundantiam cum infamia sequendam probaui. Ideo notities parum est adse-
cuta, sed tamen his uoluminibus editis (ut spero) posteris etiam ero notus. Neq; est mirandum, quid
ita pluribus sim ignotus. Cæteri Architecti rogant, & ambiunt ut architectentur, mihi autem a præ-
ceptoribus est traditum, rogatum, non rogantem oportere suscipere curam, quod ingenuus color
mouetur pudore petendo rem suspiciosam; nam beneficium dantes, non accipientes ambiuntur.

Quid enim putemus suspicari qui rogetur de patrimonio sumptus faciendos committere gratiæ pe-
tentis, nisi quod præde, compendijq; eius causa iudicet faciendum? Itaque maiores primum a gene-
re probatis opera tradebant Architectis; deinde quærebant si honeste essent educati, ingenuo pudori,
non audaciæ proteruitatis committendum iudicantes. Ipsi autem artifices non erudiebant nisi suos
liberos, aut cognatos, & eos uiros bonos instituebant, quibus tantarum rerum fidei, pecuniæ sine du-
bitatione permitterentur. Cum autem animaduerto ab indoctis, & imperitis tantæ disciplinæ magni-
tudinem iactari, & ab ijs, qui non modo Architecturæ, sed omnino ne fabricæ quidem noticiam ha-
bent, non possum non laudare patres familias eos, qui literaturæ fiducia confirmati, per se ædifican-
tes ita iudicant, si imperitis sit committendum, ipsos potius digniores esse, ad suam uoluntatem, quàm
ad alienam pecuniæ consumere summam. Itaque nemo artem ullam aliam conatur domi facere, uti
sutrnam, uel fullonicam, aut ex cæteris, quæ sunt faciliores, nisi Architecturam, ideo quod, qui pro-

S fitentur

fitentur non arte uera, sed falso nominantur Architecti. Quas ob res corpus Architecturæ, rationesq; eius putauit diligentissime conscribendas, opinans id munus omnibus gentibus non ingratum futurum. Igitur quoniam in quinto de opportunitate communium operum perscripsi, in hoc uolumine priuatorum ædificiorum ratiocinationes, & commensus symmetriarum explicabo.

De priuatorum ædificijs tractat Vitr. libro sexto, ea parte iam absoluta, quæ ad publica opera, & communia pertinebat. proponit pulcherrimum huic libro proæmium, quod Galeno tantum placuit, ut magnam eius partem sumeret in eo libello, in quo iuuenes ad capescendas disciplinas hortatur. Transacto proæmio generalia quædam præcepta dat fabricaturis. Capite primo regionum qualitates, cæliq; aspectus, cliuos, tractusq; animaduertendos, & considerandos esse docet, secundum quos disponenda sunt ædificia. Sed capite secundo, ne putet Architectus se in publicis operibus tantum ea seruare debere, quæ primo libro cap. 3. sunt dicta. repetit ferè eadem, conditiones Architecti præmonstrans: In reliquis ad priuatorum ædificiorum commensus explicandos exordians ab ijs adiuu partibus, quæ nobis primo occurrunt, paulatim nos sub tecto, & in penetralia ducit; nullas partes inostensas relinquens, quæ ad utilitatem, firmitatem, & pulchritudinem pertinere possint. nec urbis delicijs contentus, ad ruris amœnitatem suauiter nos conducit, ibiq; omnia, quæ ad usum, necessitatem, decorumq; spectant, diligenter exequitur, & foundationum denique regulas firmitatisq; proponit, clauditq; librum pulcherrimis obseruationibus. Proæmium facile, & moratum est maxime, sententijs ornatum, exemplis, authoritatibus, & comparationibus refertum, comparat enim fortunæ uirtutem, bonis exterioribus, animi bona, imperitis, audacibus, & proteruis, doctos, ingenuos, & fideles, ostenditq; quantum inter ea sit discriminis. Verba autem aliqua sunt exponenda. Aristippus igitur in arena se uidisse hominum uestigia dixit, non tamen intellexit uestigia hominum pedibus impressa, sed uestigia humanæ mentis, nam mathematicæ figuræ in arena descriptæ prius mente fuerunt conceptæ, ac rationibus doctissimorum uirorum ante tractatæ, postea in arena designatæ, & quemadmodum scriptio sermonis inditium est, sermo autem mentis, ita mathematicæ designationes, ac geometricæ figuræ erant tanquam signa conceptionum. Dixit ergo Aristippus, uideo uestigia hominum, idest non brutorum, quoniam bruta non ratiocinantur, neque partium humani corporis, sed mentis, & rationis, a quo homo habet, ut homo sit. Explicata Aristippi sententia, eam probat testibus, & exemplis philosophorum, & poetarum, adducitq; Atheniensium legem, secundum quam de se ipso, deq; suis progenitoribus modeste loquendo, ostendit quantum curæ, ac studij parentes ponere debent, ut eorum liberi, boni potius, quàm diuites; eruditi, quàm imperiti; digni, quàm indigni habeantur. Solon lege sanxit liberos parentibus necessaria uitæ subsidia non debere, a quibus nullam artem didicissent, quam legem Athenienses approbauere. § Encycloq; omnium doctrinarum § libro primo coniunctionem, & communicationem quandam esse scientiarum docuit, quam aliqui encyclopediam uocant. utq; ostendat sibi non desuisse, quod ad bonum Architectum faciendum pertinet, memor eorum, quæ libro primo dixit: uirtutibus uerbis § philologis, & philotechnis, § quibus altero ratiocinationem, altero fabricam, idest rem significatam, & rem significantem ostendit. Philologia est ardor, & inhians studium disciplinarum, & cum maxima uoluptate percunctatio rationis rerum. Philotechnia autem est artium, subtilitatisq; artificiorum uehemens inquisitio. quare qui & rationem, & rei faciendæ modum studiose querit, is philologus, & philotechnos nominari potest.

De diuersis regionum qualitatibus, & uarijs cæli aspectibus, secundum quos sunt ædificia disponenda. Cap. I.

HÆC autem ita erunt rectè disposita, si primo animaduersum fuerit, quibus regionibus, aut quibus inclinationibus mundi constituantur. Namq; aliter Aegypto, aliter Hispania, non eodem modo Ponto, dissimiliter Romæ. Item cæteris terrarum, & regionum proprietatibus oportere uidentur constitui genera ædificiorum: quod alia parte Solis cursu premitur tellus, alia longe ab eo distat, alia per medium temperatur.

Quemadmodum in ædificanda ciuitate, & mœnibus collocandis, publicisq; operibus faciendis, cæli, & regionis salubritas est querenda, ita in priuatorum ædibus obseruandum est, in qua quisque regione sibi ædificandum proponit. Habet enim qualibet regio rationem, & comparationem quandam ad Solis cursum, quam omnino cognoscere est necesse, alia enim remotior est ab impetu Solis, alia propinquior, alia temperate se habet, quatenus inclinatio, tractusq; cæli diuersus, diuersis finitoribus esse solet. Monet igitur nos hoc capite, qua ratione sit ad cæli climata respiciendum ijs, qui sunt priuatorum ædes facturi. Ut autem ostendat quanti sit momenti regiones cæli spectare, pulcherrima digressione ostendit ab hominum, animantium, rerumq; natura, quid cæli cuique ferat inclinatio proprietatis.

IGITUR uti constitutio mundi ad terræ spatium inclinatione signiferi circuli, & Solis cursu, disparibus qualitatibus, naturaliter est collocata, ad eundem modum, etiam ad regionum rationes, cæliq; uarietates, uidentur ædificiorum debere dirigi collocationes.

In aliquibus locis signifer, quem zodiacum uocant, inclinatio est ad terræ spatium, in aliquibus remotiori situ Solis cursum, qui in eo sit, amouet, unde dispares qualitates regionum oriuntur. Præmonstrante igitur ipsa rerum

Verum natura diuersas diuersarum partium orbis proprietates, par est, ut ipsam in ædificijs collocandis imitemur. igitur

SUB septentrione ædificia testudinata, & maxime conclusa, & non patentia, sed conuersa ad calidas partes oportere fieri uidentur. contra autem sub impetu Solis, meridianis regionibus, quod premuntur a calore, patentiora, conuersaq; ad septentrionem, & aquilonem sunt facienda; ita quod ultro natura lædit, arte erit emendandum. Item reliquis regionibus ad eundem modum temperari, quemadmodum cælum est ad inclinationem mundi collocatum.

10 Regionum qualitates ab ædificatoribus consideranda sunt, ideo uidemus in diuersis partibus alias atque alias ædificandi rationes, uel ad Solis ardores, uel ad frigidos uentorum impetus, uel niuium uires, uel ad maris, fluuiorumq; inundationes euitandas, unde alij subterraneos specus colunt, alij celsos habitant montes, multi syluas tenent, & nonnulli etiam supra altissimas arbores sibi domicilia parant. alij proclinata maxime tecta ob niuium pondus, alij procurrentia faciunt ad imbres parcendos. quare summam exposuit Vitru. quid sit obseruandum, & a quo nam dicit.

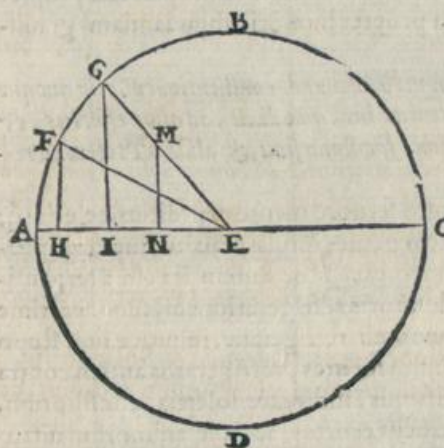
20 HAEC autem ex natura rerum sunt animaduertenda, & consideranda, atque etiam ex membris, corporibusq; gentium obseruanda. Namq; Sol, quibus locis mediocriter profundit uapores, in his conseruat corpora temperata, quæq; proxime currendo deflagrat, eripit exugendo temperaturam humoris. Contra uero refrigeratis regionibus, quod absunt a meridie longe, non exhauritur a caloribus humor, sed ex cælo roscidus aer in corpora fundens humorem, efficit ampliores corporaturas, uocisq; sonitus grauiores. Ex eo quoque sub septentrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo, & rufo, oculis cæsijs, sanguine multo, quoniam ab humoris plenitate, cæliq; refrigerationibus sunt conformati. Qui autem sunt proximi ad axem meridianum, subiectiq; Solis cursui, breuioribus corporibus, colore fusco, crispo capillo, oculis nigris, cruribus inualidis, sanguine exiguo, Solis impetu perficiuntur. Itaque etiam propter sanguinis exiguitatem timidiore sunt ferro resistere, sed ardores, ac febres sufferunt sine timore, quod nutrita sunt eorum membra cum feruore. Ita corpora, quæ nascuntur sub septentrione a febre timidiore, & imbecilla, sanguinis autem abundantia ferro resistunt sine timore.

30 Contrariorum contrariæ sunt qualitates a natura corporum, & ab effectibus animi, nam plerumq; animi affectiones sequuntur corporum temperaturas. argumentatur Vitru. signo ostendens uera esse, quæ dixit de locorum proprietatibus, quæ a cæli inclinatione, tractuq; signiferi oriuntur. Medici plane omnes, & historici, & ueritas ipsa a Vitruuio sunt, quare non est opus longiore sermone, sed ad aliud argumentum sumptum a uocis sono, ueniendum.

NON minus sonus uocis in generibus gentium dispares, & uarias habet qualitates, ideo quod terminatio orientis, & occidentis circa terræ librationem, qua diuiditur pars superior, & inferior mundi, habere uidetur libratam naturali modo circuitiorem, quam etiam mathematici horizonta dicunt.

Vt diuersæ gentes sunt, ita earum diuersi uocis sonitus, & dispares habentur. ratio est, quoniam diuersos habent finitores, uel horizontes, secundum quos diuerso modo se habent ad cæli faciem, a qua rerum natura, & conditio uariatur, & immutatur. Est autem horizon, quem Cicero, (ut dictum est alibi) finitorem uocat, circulus imaginatione comprehensus, qui partem cæli, quæ uidetur, ab ea, quæ non uidetur, partitur, & præfinitur. unde hemisphærij circulus nominatur, de quo nos libro nono multa dicemus.

40 IGITUR quoniam id habemus certum animo sustinentes, a labro, quod est in regione septentrionali linea traiecta ad id, quod est super meridianum axem, ab eoq; alteram obliquam in altitudinem ad summum cardinem, qui & post stellas septentrionum, sine dubitatione animaduertemus ex eo esse schema trigoni mundo, uti organi, quam $\sigma\alpha\mu\beta\acute{\upsilon}\kappa\eta\nu$ Græci dicunt.

50 ubi F. supra horizonta. A. C. a cardine ad horizonta cadat linea perpendicularis F. H. & pari forma ab F. trāuersa linea ducatur ad mundi centrū, & sit F. E. nulli dubium est, quin triangulus appareat

Vt Vitru. ostendat sonorum uocis discrimina gentium diuersarum, constituto iam horizonte, figurationem quandam facit, ad speciem organi, quam sambucem Græci uocant, triangularem scilicet, & chordis temperatam. nos forte Arpam uocamus, licet etiam sambuca Paris organum disparibus calamis compactum, significet, forma triquetra, ut in eius picturis uidere possumus, quod etiam nihil impedit intellectum nostrum. Summa autem hæc est, eos, quibus cardo, uel polus mundi Septentrionalis minus supra horizonta eleuatur, acutiorem & subtiliorem habere uocem, quam eos, quibus sublimior est idem cardo, & quo magis ad Septentriones quis respicit, post quos ipse est cardo, eo grauiorem, & depressiorem uocis sonum efficere. propositum hoc a sambuce instrumenti similitudine declaratur. Esto igitur meridianus circulus A. B. C. D. centrum Mundi .E. Horizon. A. E. C. cardo septentrionalis, imaginemur esse

ex hac figuratone F. H. E. Rursus imaginetur cardo in signo G. a quo ad horizonta cadat perpendicularis linea G. i. item & transuersa ad centrum, & sit G. E. hoc quoque modo alium habemus triangulum G. i. E. Aio eos, quibus sublimis est cardo in puncto F. acutiorem uocem habere ijs, quibus est idem cardo in puncto G. Traducatur igitur linea F. H. intra triangulum maiorem G. I. E. & ibi uocet ut M. N. certum est lineam G. i. maiorem esse linea M. N. si ergo linea G. i. organi neruus esset, depressiorem, & grauiorem sonum redderet, quam linea M. N. quæ angulo cum proxima sit, & ideo breuior, acutiorem quoque sonum facit. Non minus si quis esset, cui cardo infra punctum F. in meridiano A. B. C. D. collocaretur acutius sonaret, quam cui, qui esset in puncto F. Atque hæc summa est Vitruuianæ mentis. Vocat autem Vitr. inuam cardinem, polum oppositum septentrionali, is enim depressus, ille sublimis est, ideo summus uocatur, a cardine autem ad cardinem traiecta linea dicitur axis, cuius extremum inuam septentrionalem, alterum meridianam partem ostendit. obliquam autem lineam intelligit transuersam. Cardo uero septentrionalis non est omnino ubi stella, quam tramontanam uocat, sed aliquantum cardo ab ea distat, ideo Vitr. dicit § Ad summum cardinem, qui est post stellas septentrionum. § Labrum autem uocat orbem, & circuli extremi marginem. unde labrum septentrionale, & labrum meridianum, & labrum orientis, & labrum occidentis pro partibus illis intelligere possemus, quæ eas cali plagas in horizonte referunt.

ITAQUE quod est spatium proximum imo cardini ab axis linea in meridianis finibus, sub eo loco, quæ sunt nationes, propter breuitatem altitudinis ad mundum, sonitum uocis faciunt tenuem, & acutissimum, uti in organo chorda, quæ est proxima angulo.

Chorda angulo proxima breuior est, ideo intenta magis cum sit, facit acutissimum sonum, & est ex ijs, quæ netes uocantur, ut ex quinto libro facile dignosci potest.

SECUNDVM eam autem, reliquæ ad mediam Græciam remissiores efficiunt in nationibus sonorum scansiones.

Græce sublimior cum fiat cardo, nationes eius remissiores habent uocis sonos, & quo magis quis scandit, eo grauior eius uocis sonitus efficitur, ita ut paulatim ad chordarum similitudinem uoces quoque augeantur, & decrescant. atque hoc est, quod dicit Vitr.

ITEM a medio in ordinē crescendo ad extremos septentriones sub altitudine cœli nationum spiritus sonitibus grauioribus ab natura rerum exprimuntur. Ita uidetur mundi conceptio tota, propter inclinationem, consonantissime per Solis temperaturam ad harmoniam esse composita. Igitur quæ nationes sunt inter axis meridiani cardinem, & septentrionalis medio positæ, uti in diagrammate musico, medianæ uocis sonitum habent in sermone; quæq; progredientibus ad septentriones sunt nationes, quod altiores habent distantias ad mundum, spiritus uocis habentes humore repletos, ad hypatas, & proslambanomenon a natura rerum sonitu grauiore coguntur, uti eadem ratione medio progredientibus ad meridiem gentes, paranetarum acutissimam sonitu uocis perficiunt tenuitatem.

Humiditas sonum grauem facit. ij quibus cardo septentrionalis magis extollitur, ob Solis distantiam, magis humida sunt temperatura, quam qui sub meridiano axe habitant, ergo grauiorem uocem illis reddere a natura rerum coguntur. Ordine autem ratio hæc procedit, ut in organo a nete ad proslambanomenon per medias temperate proceditur, & e conuerso, ita in mundo a meridie ad septentrionem progredientibus grauior, a septentrione ad meridiem acutior redditur sonus. Quod uero humida grauiorem sonum reddant, quam sicca, probat Vitr. ut nihil dubitari possimus, quin uera sint ea, quæ dixit.

Hoc autem uerum esse ex humidis naturæ locis grauiora fieri, & ex feruidis acutiora, licet ita experiendo animaduertere. Calices duo in una fornace æque cocti, æquoq; pondere, ad crepitumq; uno sonitu sumantur, ex his unus in aquam demittatur, postea ex aqua eximatur, tunc utriusque tangantur. Cum enim ita factum fuerit, largiter inter eos sonitus discrepabit, æquoq; pondere non poterunt esse. Ita & hominum corpora uno genere figurationis, & una mundi cōiunctione concepta, alia propter regionis ardorem acutum spiritum aeris exprimunt tactu, alia propter humoris abundantiam grauissimas effundunt sonorum qualitates.

Probanit iam satis ex humore sonum uocis immutari. quoniam uerò ad mundi constitutionem, alia quoque permixtione humoris, alijs conditionibus immutantur, non contentus his, quæ dixit, ad alios effectus, & rationes transit, ut Romanis suis blandiatur, ut uidebitur. Quæ omnia facillima sunt, & aliàs a Ptolemæo repetita in suæ compositionis libro secundo.

ITEM propter tenuitatem cœli, meridianæ nationes ex acuto feruore mente expeditius, celeriusq; mouentur ad consiliorum cogitationes. Septentrionales autem gentes infusæ crassitudine cœli, propter obstantiam aeris humore refrigeratæ, stupentes habent mentes. Hoc autem ita esse a serpentibus licet aspicere, quæ per calorem, cum exhaustam habent humoris refrigerationem, tunc acerrime mouentur, per brumalia autem, & hyberna tempora mutatione cœli refrigeratæ, immotæ sunt stupore: ita non est mirandum si acutiores efficit calidus aer hominum mentes, refrigeratus autem contra tardiores. Cum sint autem meridianæ nationes animis acutissimis, infinitaq; solertia consiliorum, simul ad fortitudinem ingrediuntur, ibi succumbunt, quod habent exuertas ab Sole animorum uirtutes. Qui uerò refrigeratis nascuntur regionibus; ad armorum uehementiâ paratiores sunt, magnisq; uiribus ruunt sine timore, sed tarditate animi sine considerantia irruentes, sine solertia, suis consilijs refrin-

refringuntur. Cum ergo ab natura rerum hæc ita sint in mundo collocata, ut omnes nationes immoderatis mixtionibus sint disparatæ, placuit, ut inter spatia totius orbis terrarum, regionumq; medio mundi populus Romanus possideret fines. Nanque temperatissimæ ad utranque partem, & corporum membris, animorumq; uigoribus pro fortitudine sunt in Italia gentes. Quemadmodum enim Iouis stella inter Martis feruentissimam, & Saturni frigidissimam media currens temperatur, eadem ratione Italia inter septentrionalem, meridianamq; ab utraque parte mixtionibus temperatas, & inuitas habet laudes. Itaque consilijs refringit barbarorum uires, forti manu meridianorum cogitationes. Ita diuina mens ciuitatem populi Romani egregia temperataq; regione collocauit, uti orbis terrarum imperio potiretur.

10 *Italiam mediam, & temperatam ponit Vitru. in Italia urbem Romam consilio, & uiribus ualere dicit. Quis autem non & Venetam urbem hac ratione commendarit, cum cardo illi sublimis sit medio quadrante, id est gradu 45. Romæ uero 42. Sed satis hæc dicta sint. concludit Vitruuius.*

20 *Quod si ita est, uti dissimiles regiones ab inclinationibus cæli, uarijs generibus sint comparatæ, & ut etiam naturæ gentium disparibus animis, & corporum figuris, qualitatibusq; nascerentur, non dubitamus ædificiorum quoque rationes ad nationum, gentiumq; proprietates aptè distribui debere, cum habeamus ab ipsa rerum natura solertem, & expeditam monstrationem. Quo ad potui summa ratione proprietates locorum ab natura rerum dispositas animaduertere, exposui, & quemadmodum ad Solis cursum, & inclinationes cæli, oporteat ad gentium figuras constituere ædificiorum qualitates, dixi. Itaque nunc singulorum generum in ædificijs commensus symmetriarum, & uniuersos, & separatos breuiter explicabo.*

De ædificiorum priuatorum proportionibus, & mensuris.

Cap. II.

N VLLA Architecto maior cura esse debet, nisi uti proportionibus ratæ partis habeant ædificia rationum exactiones. Cum ergo constituta symmetriarum ratio fuerit, & commensus ratiocinationibus explicati, tunc etiam acuminis est proprium providere ad naturam loci, aut usum, aut speciem, & detractionibus, uel adiectionibus temperaturas efficere,

30 uti cum de symmetria sit detractum, aut adiectum, id uideatur rectè esse formatum, sic ut in aspectu nihil desideretur.

Qua primo uolumine capite secundo sunt dicta, ea serè omnia hoc loco repetuntur, idq; ratione factum ostenditur, ex eo quod certum est, Architectum debere easdem ideas, speciesq; in priuatis ædificijs habere, quas habet in publicis; unde ordo, dispositio, decor, eurhythmia, distributio, & symmetria proponenda est semper in omnibus operibus tam publicis, quam priuatis, tam ijs, quæ ad ædificationem, quam ijs, quæ ad gnomonicam, & machinationem pertinent. Symmetria primum est Architecto querenda, hoc enim est proprium Architecti, uti proportionibus ratæ partis habeant ædificia rationum exactiones. quoniam uerò dispositio quædam libera est, quædam uero coacta, uel a loci, aut usus, aut etiam formæ necessitate, ideo in libera, ubi nihil impedit, atque integrum est, quicquid uolumus efficere ad symmetrias, & commensus recurrendum est; in coacta uero ad ingenium, & solertiam ueniendum est, ut symmetriarum rationem ad loci naturam, ad hominũ usum, ad formam inchoatam accommodemus, ita ut adiiciendo, & detrahendo aspectui satisfactũ sit.

40 **ALIA** enim ad manum species esse uidetur, alia in excelso, non eadem in concluso, dissimilis in aperto, in quibus magni iudicij est opera, quid tandem faciendum sit.

Ostendit naturam loci aliam, atque aliam symmetriarum rationem querere. loca aut proxime ad oculos, & in promptu sunt, aut excelsa & remota, aut conclusa, obscuraq; , aut patentia, & aperta, huiusmodi locorum diuersitas, aliam atque aliam speciem querit. quam igitur quisque exigat speciem dignoscere, & ad eam commensus rationem accommodare, magni iudicij est opera. Sed cur ex natura loci species immutetur, ratio est, quia uisus fallitur, nec ueros uidetur effectus habere. Vnde Vitr. dicit.

50 **NON** enim ueros uidetur habere uisus effectus, sed fallitur sæpe ab eius iudicio mens. Et hoc probatur experientia, & exemplis.

QUEMADMODUM etiam in scenis pictis uidentur columnarum proiecturæ mutulorum ecphoræ, signorum figuræ prominentes, cum sit tabula sine dubio ad regulam plana: similiter in nauibus remi, cum sint sub aqua directi, tamen oculis infracti uidentur, & quatenus eorum partes tangant summam planitiem liquoris, apparent (uti sunt) directi. Cum uero sub aqua sunt demissi per naturæ per lucidam raritatem remittunt enatantes ab suis corporibus fluentes imagines ad summam aquæ planitiem, atq; ibi commotæ efficere uidentur infractum remorum oculis aspectum. Hoc autem siue simulachrorum impulsu, seu radiorum ex oculis effusionibus (uti physicis placet) uideamus, utraque ratione uidetur ita esse, uti falsa iudicia oculorum habeat aspectus.

60 *Experientia monet ex ijs, quæ per optice in tabula explanata pinguntur, partes rerum uideri prominentes, & fugientes, & remotas, & proximas, quatenus puncti ratio, situsq; exposulat. Cum uerò non*

promineant, neque abscedant, neque remotiores, aut magis proxima sint, uideantur tamen ita esse, proculdubio non uidentur oculorum proprios habere uisus effectus. Vnde Plinius libro 31. cap. 4. inquit scenam ludis Claudij pulchri magnam habuisse admirationem picturae, cum ad tegularum similitudinem Corini decepti imagine aduolarent. pari forma directi cum sint remi, & uideantur infracti sub aqua, fallitur uisus in ijs iudicandis, quae ad eum pertinent. Sed error is non a uisu prouenit, sed ab imagine, & specie, mediòq; ita affecto, ut rei imago aliter in aqua, aliter in aere conspiciatur. Fallaciae autem uisus sunt, aut ab interstitionum & mediorum, per quae uidemus, diuersitate, nam res directae uidentur infractae, paruae uidentur magnae, remota uidentur propinqua, aut ratione mediij, uel densi, uel rari, uel immoti, uel fluentis. Lux nimia impedit, parua non permittit uidere minutas res. Velocitas motus continuatam speciem in disparatis rebus asferre solet, ipsa quoque oculorum affectio ob humorem, aut siccitatem errores in uidendo parit. Distantia quoque rerum figuris immutant, hoc est, quadratas res a longe teretes uideri, aer enim ob interualla figurarum angulos absunit.

Cum ergo quae sunt uera, falsa uideantur, & nonnulla aliter quam sunt, oculis probentur, non puto oportere esse dubium, quin ad locorum naturas, aut necessitates, detractiones, aut adiectiones fieri debeant. Sed ita ut nihil in his operibus desideretur. Haec autem etiam ingeniorum acuminibus, non solum doctrinis efficiuntur. Igitur statuenda est primum ratio symmetriarum, a qua sumatur sine dubitatione commutatio. Deinde explicetur operis futuri, & locorum imum spatium longitudinis, & latitudinis, cuius cum semel constituta fuerit magnitudo, sequatur causa proportionis ad decorem apparatus, uti non sit considerantibus aspectus eurythmiae dubius; de qua quibus rationibus efficiatur, est mihi pronuntiandum. primumq; de causis aedium (uti fieri debeant) dicam.

Hoc loco tacite nonnullorum inscitia reprehenditur, qui cum membra aedificiorum aliqua ex antiquis metiuntur, & ea Vitruuianis regulis respondere non uident, statim ea damnant, quae a Vitru. dicta sunt, meliusq; fecisse posteriores affirmant, quam Vitru. & pro exemplari ea sumunt, quae diuersis in locis mensurari contigerit, nulla habita ratione, quorum operum ea membra fuerint, quibusq; locis aedificia illa, quorum partes disiectas collegerunt, erant collocata, ea igitur tanquam firma arbitantes omnibus in locis, eodemq; modo ponere solent. nec recte considerant, quae a Vitru. semper auribus Architecti inculcantur, ut non solum proportionum, & symmetrias persequi debeamus, sed loci naturam, usum, speciemq; intueri. Quare si quis coronam theatri Marcelli diuersam aliquantum a Vitruuianis praeceptis inuenerit, reliqua uero optime collocata, & perfecta, non statim debet eius operis Architectum damnare. Nam si integrum opus liceret aspicere, aliud de ea re iudicium feret. Hinc quam rectissime dictum arbitror a Vitru. & maxime animaduertendum: Quod licet nulla Architecti maior cura esse debeat, quam ut proportionibus ratio partis habeant aedificia rationum exactiones, tamen debere nos considerare, quid usus, quid locus, quid species postulet, ut cum a symmetrijs discedere cogimur, possimus operum nostrorum rationes monstrare, & aspectui satisfacere.

De causis aedium.

Cap. III.

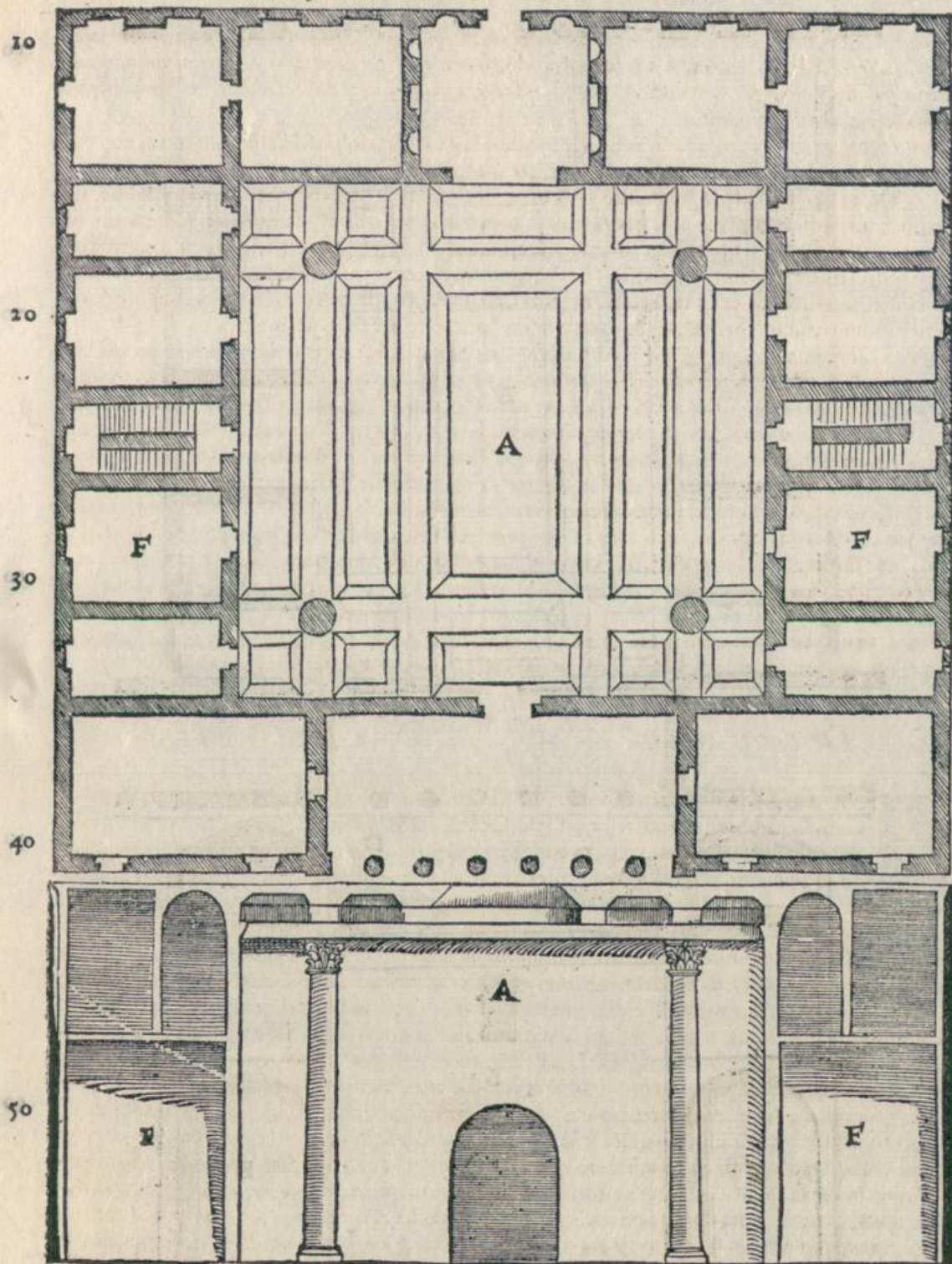
Aedificia aedium quinque generibus sunt distincta, quorum ita figurae nominantur, Tuscanicum, Corinthium, tetrastylon, displuuiatum, testudinatum. Tuscanica sunt, in quibus trabes in atriij latitudine traiectione habeant interpersua, & colliquias ab angulis parietum, ad angulos tignorum intercurrentes. Item asseribus stillicidiorum in medium compluuium deiectus. In Corinthijs iisdem rationibus trabes, & compluua collocantur, sed a parietibus trabes recedentes in circuitum circa columnas componuntur. Tetrastyla sunt, quae subiectis sub trabibus angularibus columnis, & utilitatem trabibus, & firmitatem praestant, quod neque ipsae magnam impetum coguntur habere, neque ab interpersuuis onerantur. Displuuiata autem sunt, in quibus deliquiae arcam sustinentes stillicidia rejiciunt. Haec hybernaculis maximas praestant utilitates, quod compluua eorum erecta non obstant luminibus tricliniorum, sed ea habent in refectionibus molestiam magnam, quod circa parietes stillicidia defluentia continent fistulae, quae non celeriter recipiunt ex canalibus aquam defluentem. Itaque redundantes restagnant, & intestinum opus, & parietes in eis generibus aedificiorum corrumpunt. Testudinata uero ibi fiunt, ubi non sunt impetus magni, & in contignationibus supra spatiosa redduntur habitationibus.

Cum ea nobis exposita sint, quae considerare oportet, priusquam ad fabricandum accedamus, tam ratione, partium, tractusq; caeli, secundum quem disponere aedificia solemus, tam ratione proportionum, & mensurarum ad quas oculos conuertere debemus, tam in libera, quam in coacta dispositione: iam orditur praecipua tradere, & commensus aedium priuatorum ad eas partes prospiciens, quae digniores in aedibus habentur, siue communes, siue propriae sint, easq; ad personarum condiciones accommodat. Initium huius tractationis est ab illis partibus, quae primum sub aspectum cadunt, nam & tertio uolumine cum de templis ageret, ab ijs formis (ut dixi) initium sumpsit, quae aspectui statim offerebantur. Quod igitur in priuatis aedibus nobis primum occurrit, est species exterior aedificii, secundum quod ab eo pluuiae, imbresq; cadunt, & locus in quem imbres cadunt, id est compluuium, & impluuium, nec ratione caret, ab ea re ordiri, a qua prima totius facies cernitur.

tur, & modum reliquis partibus imponit, atque eò magis, quia contignationis, & materiationis totius interioris præcepta superius tradita sunt, quemadmodum uolumine quarto explicatum est. Quare & illud erat necesse ostendere, quod ad tectorum, columnarumq; exteriorum aspectum pertinebat. Hoc igitur loco aspectus, faciesq; tectorum exteriores, & earum genera docet. Cava ædium uocat huiusmodi loca, sunt enim tanquam cava ipsarum ædium priuatorum. Aulas Græci loca muris circumclusa, & in medio sine tecto uocare solent,

A. tetrastylon cauum ædium.

F. celle.

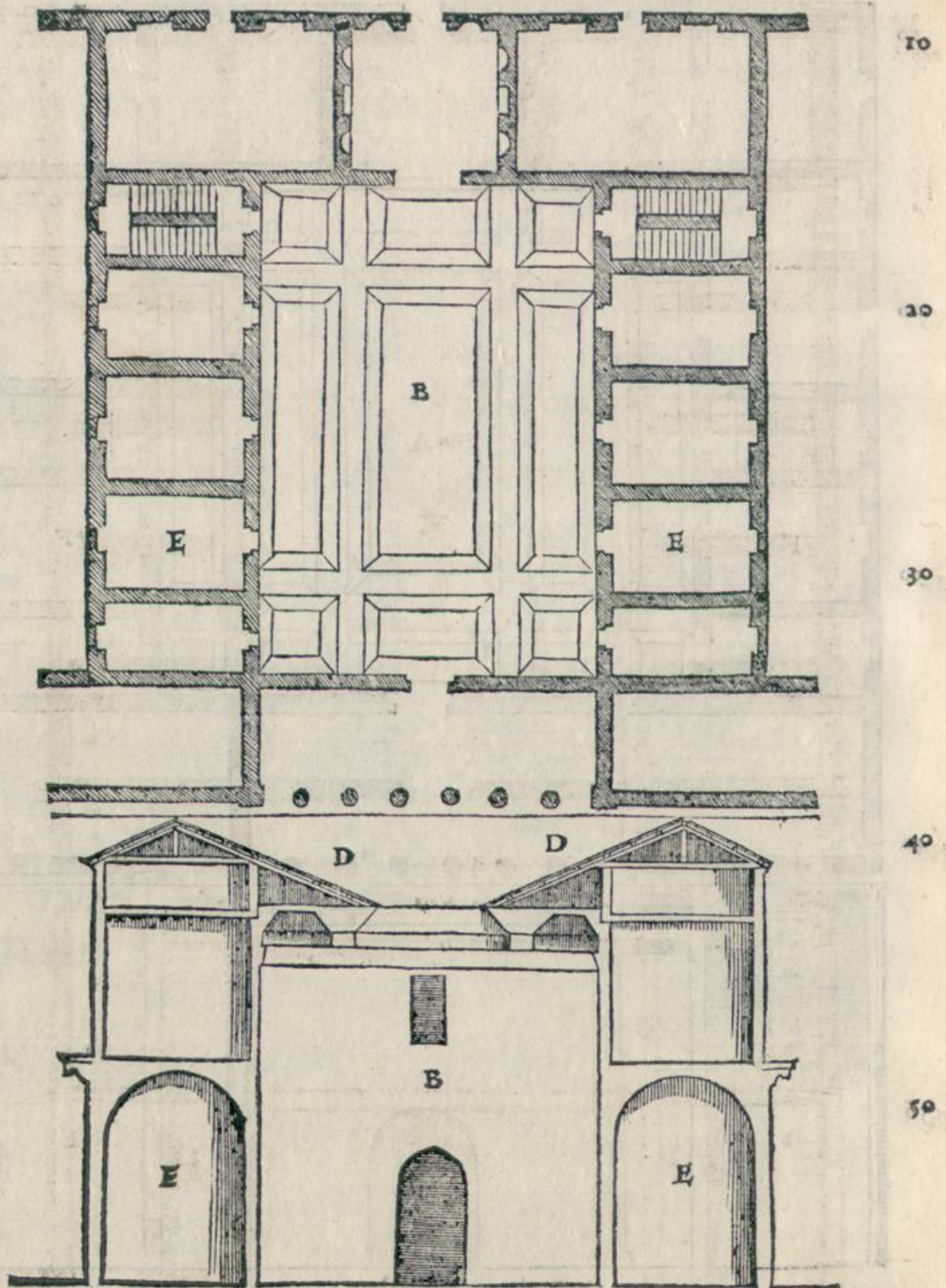
nos cohortes, & cohortilia, & ingressus. Cohortilia quidem sub dio: ingressus, aut introitus tectos. Cauum ædium igitur pars est primaria, in quam (ut ait Albertus) tanquam in forum commune, alia minora ædium membra concurrunt, & quemadmodum in urbe forum, & partes foro coniuncta, priores sunt, quæ ad aspectum queruntur: ita in æde, quæ tanquam parua ciuitas est, primo ad cohortem, & cauum ædium respicimus, cui
 60
 ampla

ampla area aperta, & parata ad omnia datur. *Cauediorum nomina aut a more gentium, aut a forma sumuntur. Atria quoque nominantur, sed alia ratione, nam cauedium dicitur ratione illius partis, quae est sub diuo, & in medium impluit. Atrium uero, ratione illius, quae tecta est. Quinque sunt Cauediorum genera, duo nomina a gentium consuetudine sumuntur. Tuscanicum scilicet, & Corinthium. Tria ab ipsa forma nominantur. Simplicius caeteris genus Tuscanicū est, a quo forte atrium nomen habuit. in Thuscia enim Atrien-*

E. Tuscanicum cauum adium.

E. cella.

D. interpensua.

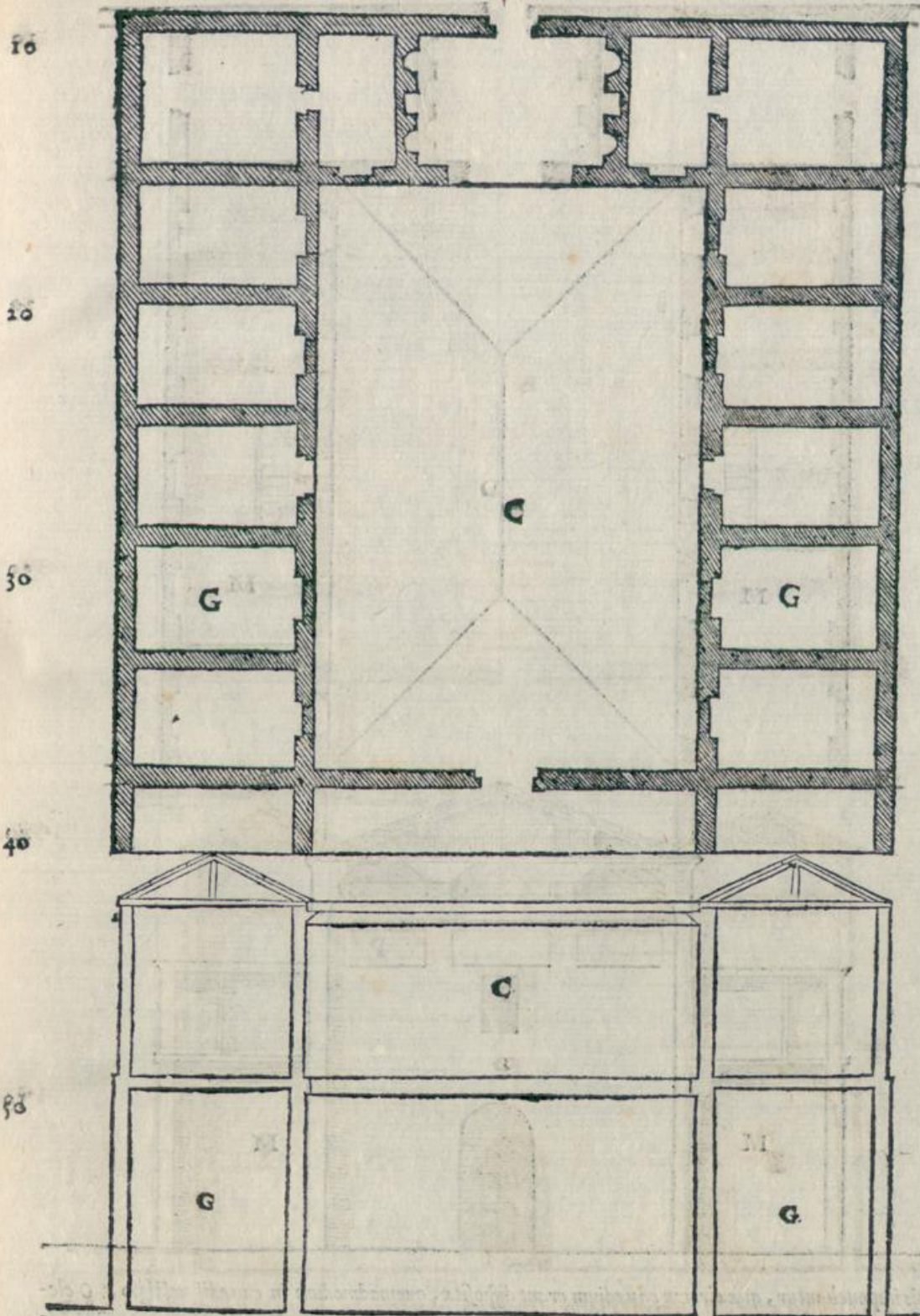

ses populi erant, a quibus atria dicta Varro testatur. Quare non audeo ego affirmare atrium ab atro culina colore dici, quoniam decor non patitur eam partem, quae maxime erat in promptu, & egregijs operibus ornari debebat, atram esse, & fuliginosam. *Cauedium igitur Tuscanicum est, in quo trabes, quae per atrij latitudinem*

tudinem transeunt, sustinent asseres, & tignilla quaedam ab angulis parietum ad angulos tignorum interclusa, & pendentia, ut inde in canales imbres defluerent. Erant quatuor trabes primarie, in quibus incumbebant alie parue trabes, que a Vitr. interpensiva dicuntur, quoniam inter alias pendebant, & proclinate erant, he ab angulis parietum ad angulos minorum trabium procurrebant, ex uno eorum capite trabecule firmabantur, ex altero angulis parietum innitebantur. Erant postmodum asseres, morellos nos appellamus, supra quos te-

C. displuuiam.

G. cella.

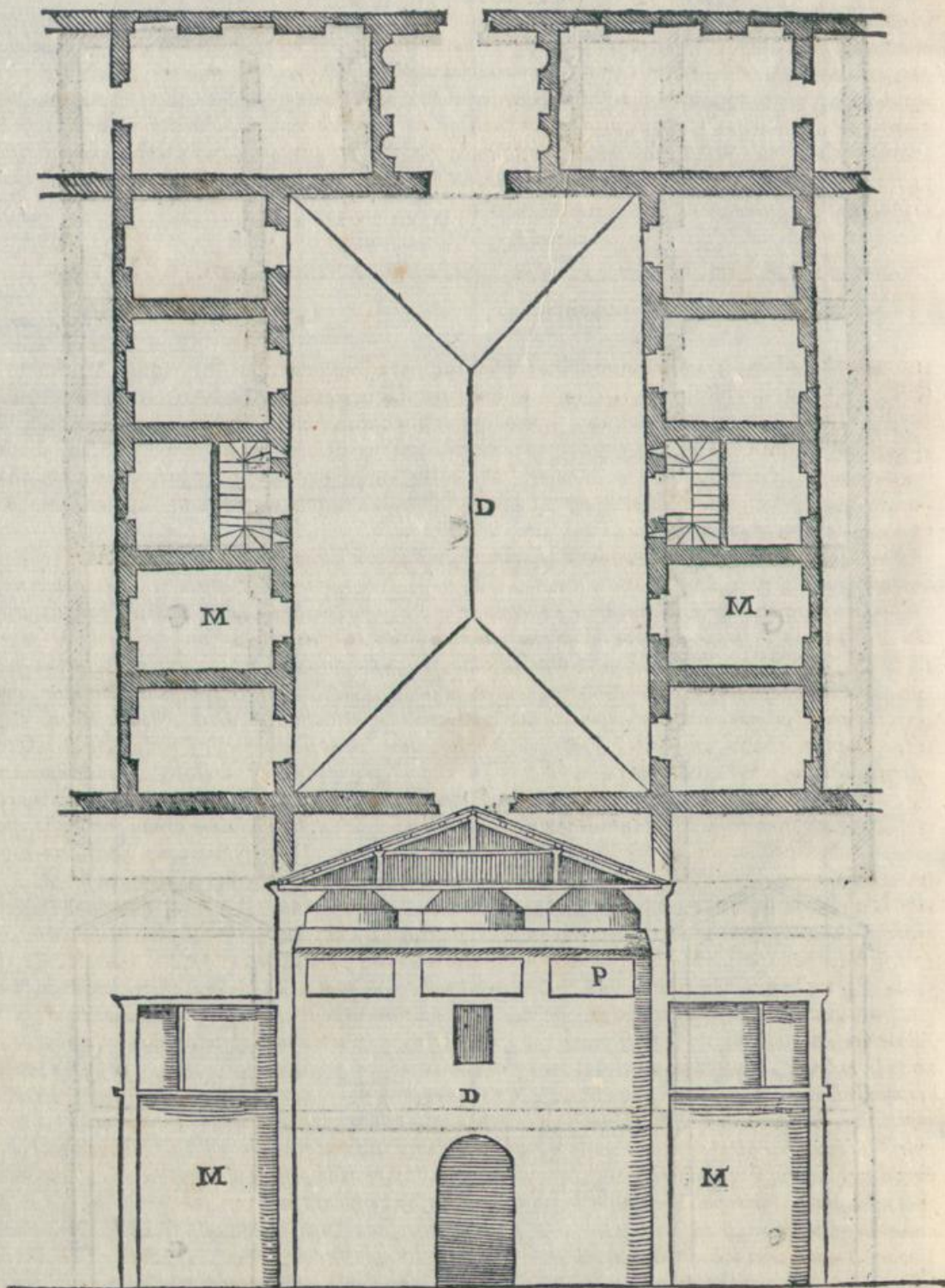
gula, imbricesq; ponebantur, & in cauum adium, impluuiumq; aquam demittebant. Quod uerò Vitr. inter-
 60 pensiva ea esse intelligat, que diximus, & non sulcra Stillicidiorum, uidetur ex ijs uerbis, que infra dixit,
 quando

quando ait ξ neque ab interpersiuis onerantur. ζ Interpersiua ergo supra impōnebantur, & oneri erant in adificijs, unde fulcra esse non poterant. Cauēdia huiusmodi nullas circum habebant porticus, compluuium simplicissimum habebant, & quia multum prominebant, ideo longe aquas arcebant, & in impluuium demittebant. Secundum genus Corinthium nominatur, nec differt a Tuscanico genere, quatenus compluuium nalde prominebat, quemadmodum in Tuscanico. Sed hoc differebat, quoniam trabes ab atrij latitudine traiecta

D. cauedium testudinatum.

M. cellē.

P. lumen.

columnis imponebantur, qua circum cauedium erant dispositae, quemadmodum in cauedij uestigio. O elementum ostendit. Tertium genus est tetrastylus nominatum, a columnarum numero; est autem hoc genus firmitum satis, sed non habet interpersiuorum onus. Puto ego non nimis amplum fuisse huiusmodi cauedium, nam cum quaternis columnis tantum constet, eaq; in angulis collocentur, si longum nimis, & latum fuisset, intercolumnia

columnia ualde inter se distantia fuissent, opusq; non habuisset eam firmitatem, quam dicit Vitru. Quartum genus displuuiatum dicitur, eo quod disparatis, & diuaticatis trabibus, quæ deliquia ducuntur, constat, imbres ad duas partes demittente tecto, duos enim id genus habet imbrium casus, alter in cauedium, alter in partem exteriorem. Habet uerò genus displuuiatum, unde damnum facere possit, nam aqua per canales fluens, non potest celeriter in fistulas subiectas defluere, unde in fistularum orificijs redundat, & restagnat, & per parietes defluit, subgrundia, & fenestras, & materiem omnem corrumpit, in quarum rerum refectiõne, maxima est difficultas. ceterum id habent commodi, quod tricliniorum lumina non impediunt, quoniam non nimium prominent, sed leniter pendent. huiusmodi cauedia circumuallata erant (ut puto) parietibus ædis, in quibus fenestræ, & ianuæ erant, atque area sub dio erat. Quintum genus testudinatatum dicitur a forma; erant tecta in quatuor partes deuexa, habebant enim ex quatuor lateribus imbrium casus, & stillicidia. Hæc arbitror tecta fuisse, supraq; aulæ, & conclauia ampla habuisse, contignationesq; pulcherrimis columnationibus innixas, & ante ianuas speciem uestibulorum & atriorum egregiam præstitisse, nemo enim uetat, quin & atria illos aditus intelligamus, opus enim est, ut qui harum rerum rationem tenere ueli: ut mente, animoq; uoluat quid esse poterat, quis usus, quæ species eorum conueniens iudicari debeat. Schemata horum posita sunt, in quibus respondentes literas apposuimus, ut quid quæque innuant, ostenderemus. Sed Corinthij diagramma, in priuata ædis descriptione collocauimus.

De atrijs, & alis, & tablinis cum dimensionibus, & Symmetrijs eorum. Cap. IIII.

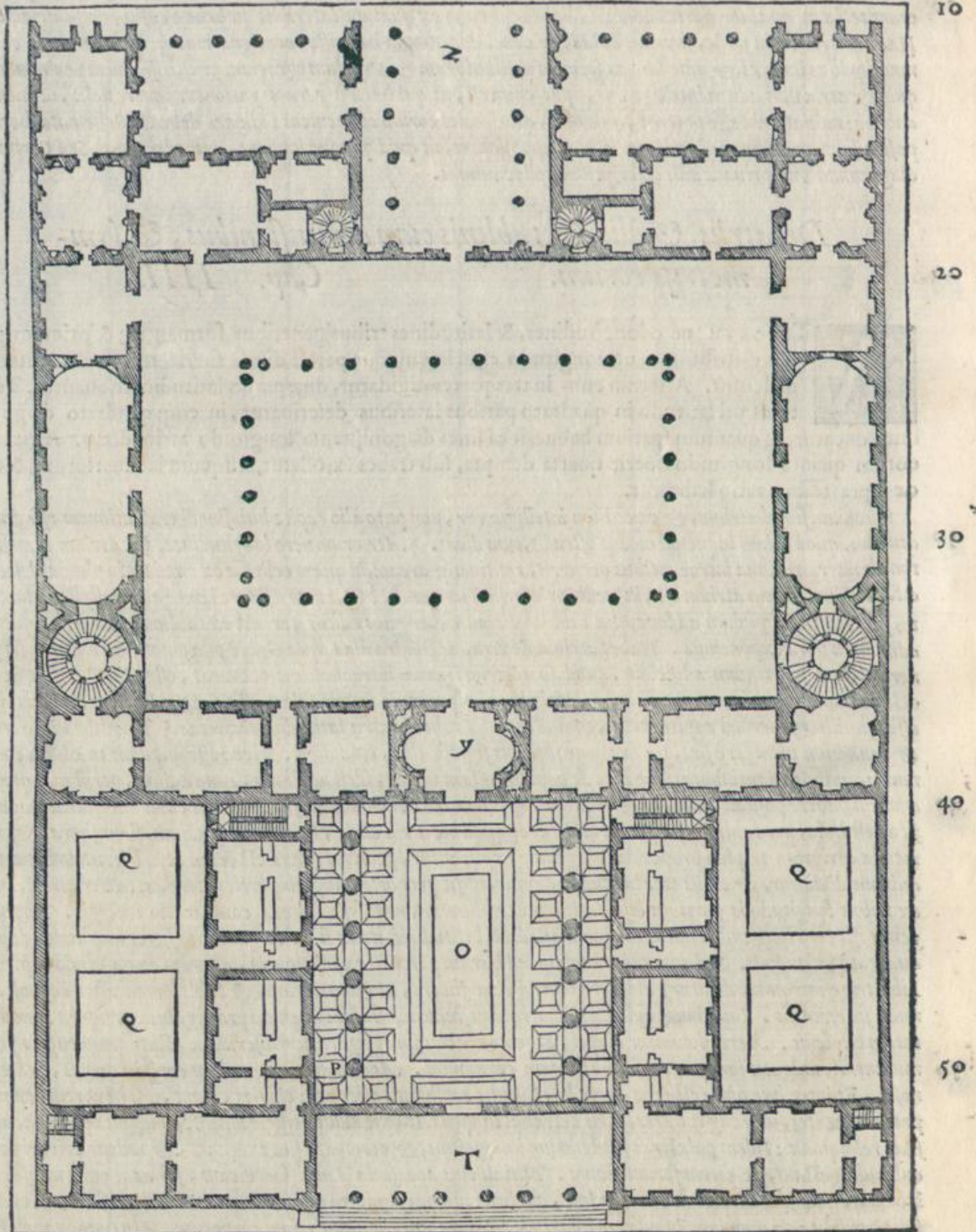

TRIORVM uero longitudines, & latitudines tribus generibus formantur; & primum genus distribuitur, uti longitudo cum in quinque partes diuisa fuerit, tres partes latitudini dentur. Alterum cum in tres partes diuidatur, duæ partes latitudini tribuantur. Tertium uti latitudo in quadrato paribus lateribus describatur, in eoq; quadrato diagonij linea ducatur, & quantum spatium habuerit ea linea diagonij, tanta longitudo atrio detur. Altitudo eorum quanta longitudo fuerit quarta dempta, sub trabes extollatur, reliquum lacunarium, & arcæ supra trabes ratio habeatur.

Quoniam simul atrium, & cauedium intelliguntur, non puto alio capite huiusmodi tractationem esse diuidentam, quod etiam loquendi modus ostendit, cum dicat. § Atriorum uero longitudines. § Atrium enim statim ab interiori ianua introeuntibus occurrit, continetq; aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia descendit. Tectum autem atrium est, in medio primariam ianuam habet, cui pro fronte ianua ad peristylia inducentes sunt, aditusq; quidam ad loca, quæ tablina dicuntur, per quos aditus iter est ex tablino in peristylia, quemadmodum infra exponemus. Habet atrium dextra, ac sinistra alas, quæ Græcè pteromata dicuntur. Quod uero atrium sit primum ædificium, quod ab interiori ianua introeuntibus occurrat, ostendit Vitru. Capite octauo huius uoluntatis, cum dicit, § Atria in urbe proxima ianuis solent esse. § Quod autem atrium tectum esset, similiter superiori capite innuit, cum dicat, § Trabes in atrij latitudine traiectas. § Quod demum a triu, & cauedium idem ferè sint, pari ratione inferius significabit, cum dicet. § loca esse quædam in ædibus communia, quibus etiam inuocati suo iure de populo possunt uenire, idest uestibula, caua ædium, peristylia, quæq; eundem habere possunt usum, § & sequitur. § Igitur his qui communi sunt fortuna, non necessaria magnifica uestibula, nec tablina, neque atria. § ecce quod hic atria dixit, & non caua ædium, sicut supra. Symmetriæ atriorum triplici proportionum genere explicantur, primum genus est, cum atrij longitudo in partes quinque diuiditur, & ex his tres latitudini dantur, ut sit proportio superbipartiens tertias. Alterum est, cum ex tribus longitudinis partibus duæ latitudini tribuantur, unde sesquialtera comparatio emergit. Tertium genus est, cum longitudini datur diagonia quadrati latitudinis, ita ut si ex ea quadrata fieret longitudo, dupla quadrato latitudinis. Sed antequam ueniam ad harum partium expositionem, asseram quæ a Plinio cap. 2. Libri trigesimi quinti dicatur, uidetur enim ad rem facere, ut & atriorum, & tablinorum usum cognoscamus: sic enim ait. Imaginum quidem pictura quàm maximè similes in æuum propagabuntur figuræ: quod in totum exoleuit. Aerei ponuntur chypei, argenteæ facies surdo figurarum discrimine, Statuarum capita permutantur, uulgatis iam pridem salibus etiam carminum. Ad eam materiam maluit conspici omnes, quàm se nosci. Et inter hæc pinacothecas ueteribus tabulis consiunt, alienasq; effigies colunt, ipsi honorem non nisi pretio ducentes, ut frangat hæres, furis detrahat laqueus. Itaque nullius effigie uiuente, imagines pecunie, non suas relinquunt: iidem palæstras athletarum imaginibus, & ceromata sua exornant, & uultus Epicuri percubicula gestant, ac circumferunt secum. Natali eius uicesima Luna sacrificant, feriasq; omni mense custodiunt, quas icadas uocant, hi maximè, qui se ne uiuentes quidem nosci uolunt. Ita est profectò, artes desidia perdidit: & quoniam animorum imagines non sunt, negliguntur etiam corporum. Aliter apud maiores in atrijs hæc erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora. Expressi cæra uultus singulis disponebantur armarijs, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia fœdera, semperq; defuncto aliquo, totus aderat familie eius, qui unquam fuerat, populus. Stemmata uero lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. Aliæ foris,

foris, & circa limina animorum ingentium imagines, erant, affixis hostium spolijs, quæ nec emptori refringere liceret; triumphabantq; etiam dominis mutatis ipse domus, & erat hæc stimulat:io ingens, exprobrantibus tectis, quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum. Ex allegato capite Vitruvianæ electionis sensus ostenditur, apparetq; quod in atrio tablinum erat, imaginesq; & statuæ. pari forma Ovidius Amorum primo. Elegia octava, inquit. Nec te decipiant veteris quinque atria cæræ. Cum uellet ostendere antiquam, & confirmatam nobilitatem, cui non satis essent atria quinque, in quibus maiorum imagines collocarentur.

O. cauum adium. P. alc. Q. uiridaria. T. uestibulum. Z. basilica. Y. tablinum.

Vsus igitur atriorum, & partium quales sunt alcæ, & tablini, ex præallegatis authoribus facile excipitur. Ut igitur ordine procedamus in atrijs designandis, & symmetrijs eorum disponendis, ait, quam primum ad ichnographiam esse ueniendum, & lineis atrium describendum, secundum longitudinem, & latitudinem, ea
60
proportione,

proportione, quam eligere uolumus ex Vitr. siue unius quadrati, & dimidij, seu secundum diagoniam lineam, siue demum unius quadrati, & duarum tertiarum. Sed nos hoc loco sesquialteram proportionem sumpsimus, ut patet ex litteris a b c d. Inde alæ designantur, quæ sunt dextra, ac sinistra tantum, & sunt porticus, uel columnationes, & quia pendent a proportione longitudinis atrij, ut cum ipso atrio respondeant, necesse est scire, quot pedes longum atrium fieri debeat. Nos igitur hoc uestigio pedum octuaginta longum statuimus atrium, ideo sub eam regulam Vitruuianam cadet, qua ponitur atrium ab octuaginta ad ceterum pedes in partes

ORTHOGRAPIA DOMVS PRIVATÆ.

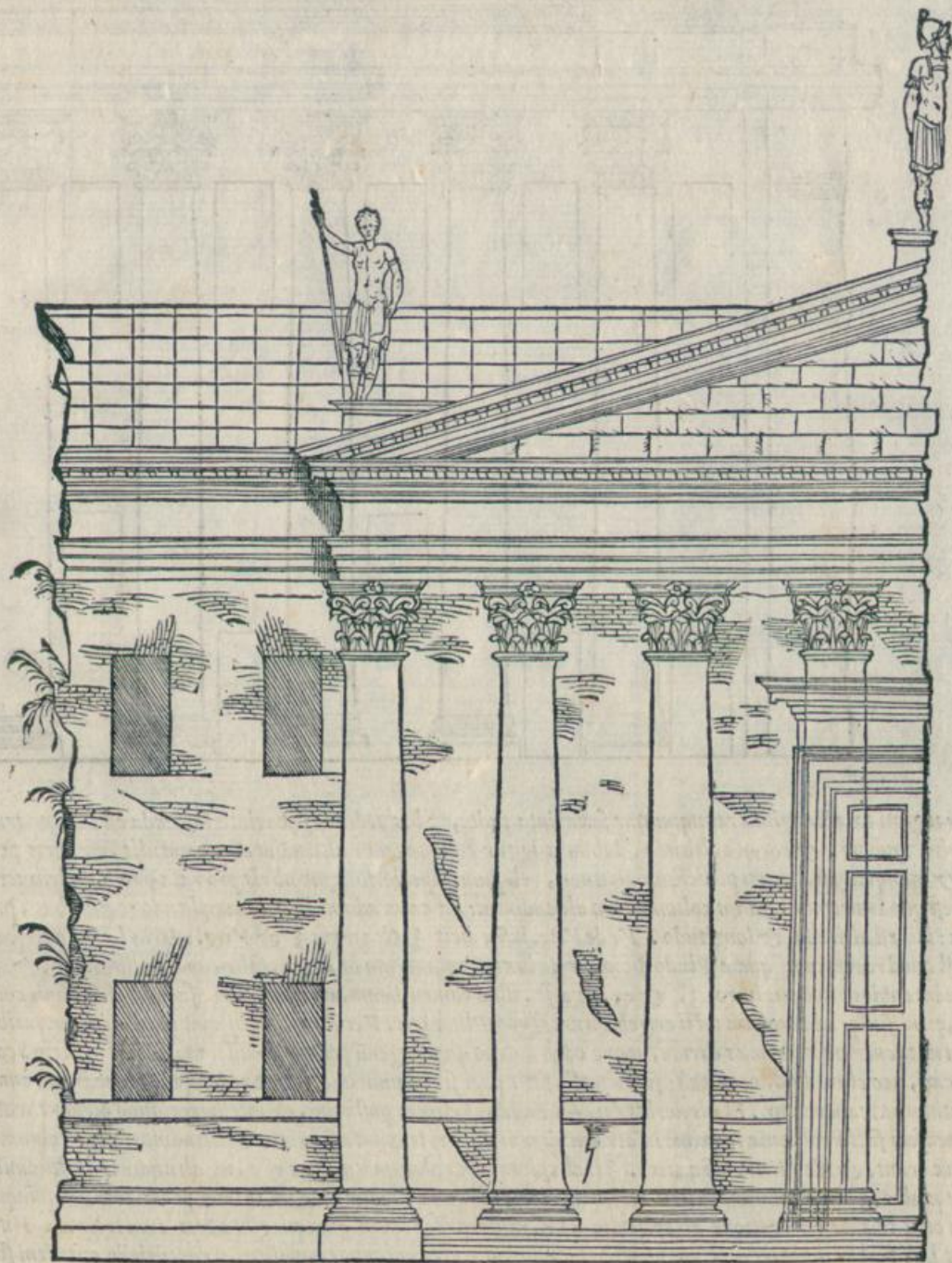
10

20

30

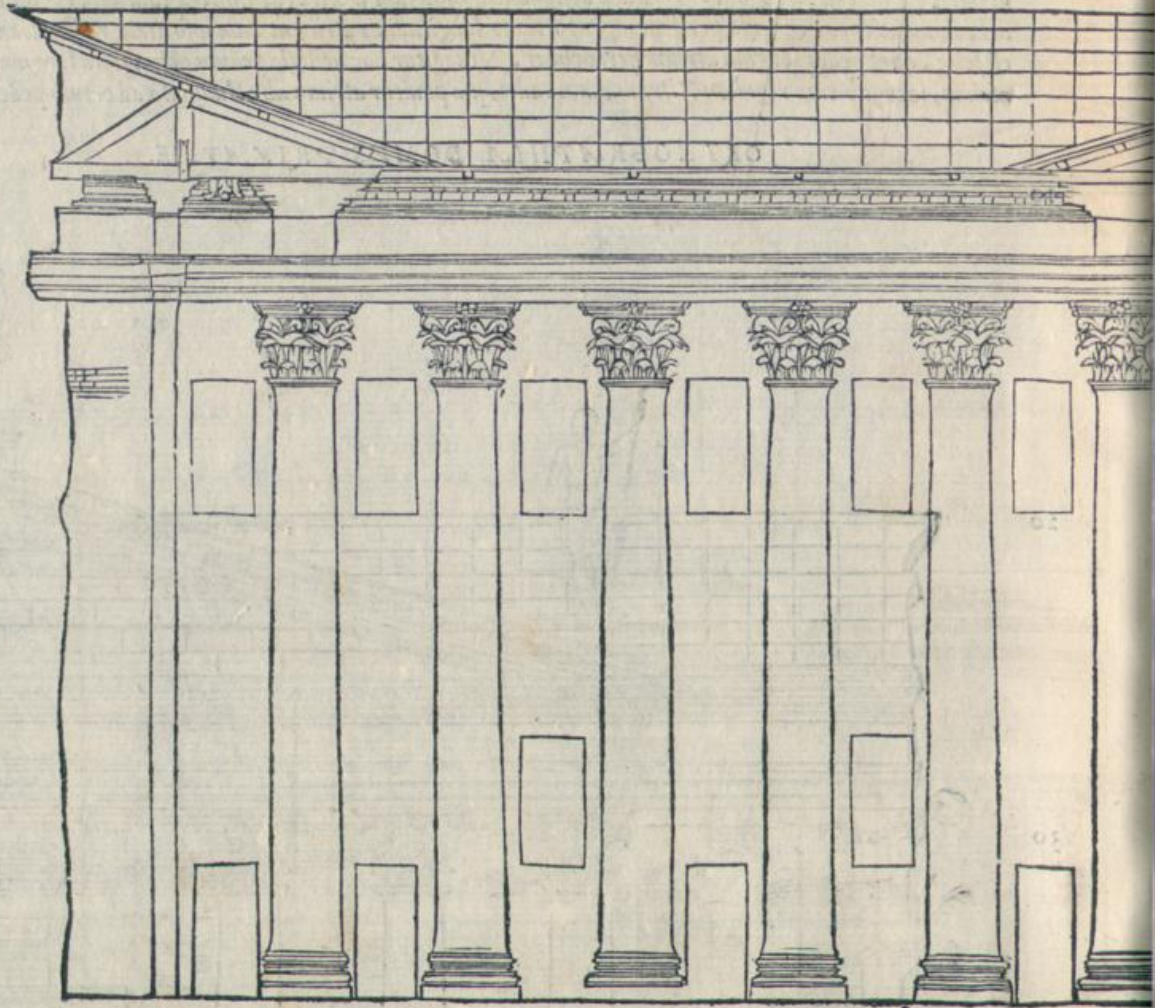
40

50

quinque per longum partiri, ex quibus una dabitur alis. pars enim quinta octuaginta in duas equas distribuitur partes, dimidiumq; dextra, & dimidium sinistra tribuitur alæ. Sed in hac summa non ponitur columnarum crassitudo, namque alæ angustæ nimis essent. Alæ igitur octo pedibus constabunt in latitudine, nam sexdecim quinta est pars octuaginta. Atrium ergo in uestigio, et ichnographia nostra longum erit pedes octuaginta, latum quinquaginta tres, & pollices, quatuor habebit alas latas pedes octo dempta columnarum crassitudine. Altitudo uerò atriorum eadem in omnibus, idest eodem modo excipitur, nam demitur quarta longitudinis pars, reliquum datur altitudini, idest a solo ad trabes, quæ est tecti catena, quæ arcam, & tectum sustinet. demendo

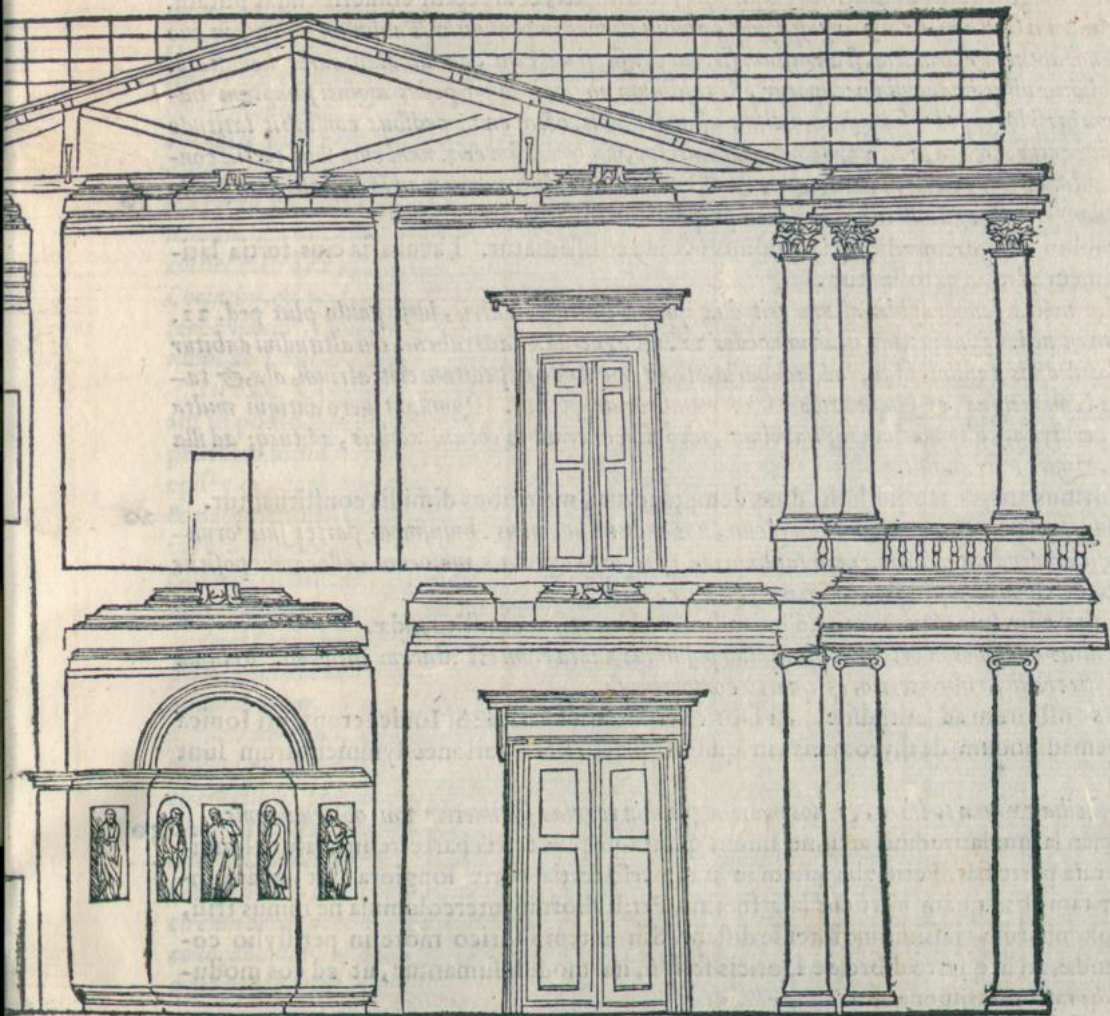
T igitur

igitur viginti ex octuaginta relinquuntur sexaginta pedes, ex his pedibus sexaginta facienda est columnarum, epistylj, zophori, & coronæ altitudo. dabimus igitur columnarum altitudini cum capitulis, & spiris pedes tres & quinquaginta, cum pollicibus quatuor, reliquum superioribus membris pro rata parte distribuetur. Nec est quod miremur tantam columnarum altitudinem: ita enim ædium illarum amplitudo requirebat, propriaq; illis est altitudo, & longitudo. Vnde Vitru. infra dicit ξ Alta atria ξ & Virg. Atria longa patescunt. nec est quod recenseam quæ a Plinio dicuntur de luxu Romanorum in ædibus fabricandis, libro 36, & 37, & quam copiosè Budaus libro 3, & 4, de asse. illud tamen dicam, ut testimonium faciam altitudinis columnarum, quod. s. usq; ad coronam tecti erigebantur. Quod Plinius ait. Verū esto, indulserint publicis uoluptatibus, etiam ne tacuerunt maximas earum, atque adeo duo de quadragenū pedum Lucullei marmoris in atrio Scauri collocari, nec clam illud, occulteq; factum est, satis dari sibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in Palatium extraherentur. Et his uerbis (inquit Budaus) elicere possimus, & intelligere, quod diruto theatro. per mensem facta columna maxime in atrium domus Scauri translata fuerint. Altitudines igitur columnarum magnæ erant, & ideo Vitru. infra dicit. ξ trabes liminares alarum ita altas esse, ut altitudines latitudinibus sint æquales, ξ latitudinibus scilicet atriorum. Hinc est quod atrium cum sit latum pedes tres & quinquaginta cum triente pari ratione ab epistyljo ad planum pedes erunt quinquaginta tres cum triente. Vitru. uocat has trabes liminares, primo ut ostendat non fuisse atrij columnis impositos arcus, deinde quoniam similes sunt liminaribus ianuarum. Hæc igitur ita intelligerem.

ALIS dextra, ac sinistra latitudo, cum sit atrij longitudo ab triginta pedibus ad pedes quadraginta, ex tertia parte eius constituatur. Ab quadraginta ad pedes quinquaginta longitudo diuidatur in partes tres, & dimidiam, ex his una pars alis detur. Cum autem erit longitudo ab quinquaginta pedibus ad sexaginta, pars quarta longitudinis alis tribuatur. Ab pedibus sexaginta ad octoginta, longitudo diuidatur in quatuor partes, & dimidiam, ex his una pars fiat alarum latitudo. Ab pedibus octuaginta ad pedes centum, in quinque partes diuisa longitudo iustam constituerit latitudinem alarum. Trabes earum liminares ita altæ ponantur, ut altitudines latitudinibus sint æquales,

IN FRONTE.

Hoc loco quemadmodum, & alijs pluribus adiectio, detractio, & permixtio proportionum maxima cer-
nitur. Quod si quis ex ijs regulis, quas volumine tertio dedimus, ratiocinari uoluerit, admirandam uim com-
parationum cognoscet, effectumq; iucundum, quem faciunt. Summa est, quanto minus atria longa sunt,
40 tanto maiorem proportionem cadere in latitudinem alarum. Nam si proportionem alarum atriorum minorum
minores essent, angusta nimis ala uiderentur, nec usum haberent, nec speciem. hæc satis nota rectè conside-
rantibus erunt.

TABLINO, si latitudo atrij erit pedum uiginti, dempta tertia, eius spatium reliquum tribuatur. Si
erit ab pedibus triginta ad quadraginta ex atrij latitudine tablino dimidium tribuatur. Cum autem
ab quadraginta ad sexaginta, latitudo diuidatur in partes quinque, & ex his duæ tablino cōtribuatur.
Non enim atria maiora cum minoribus easdem possunt habere symmetriarum rationes. Si enim ma-
iorum symmetrijs utemur in minoribus, neque tablina, neque alæ utilitatem poterunt habere.

Hoc declaratum est superius, angustæ enim alæ redduntur, & tablina inuenustam speciem habent, cum non
proprijs utimur proportionibus, ideo dicitur etiam. SIN autem minorum in maioribus utemur, uasta,
50 & immania in his ea erunt membra.

Exemplo sit hoc. Si proportio alarum, quæ sunt in atrijs octoginta pedes longis, quæ est quinta
longitudinis pars. Sumatur in alis metiendis atriorum eorum, quæ longa sunt pedes triginta, certe alæ angu-
stæ nimis erunt. quinta enim pars triginta pedum, sex pedibus constat, quorum dimidium est pedes tres.
Ecce quàm arcta, & angusta est alarum distributio. Contra si sumatur proportio atrij longi pedes triginta
ad distribuendas alas atrij longi pedes octoginta, uastæ alæ, & immane tablinum erit. nam tertia pars octo-
ginta partium dabitur alis. nanque latæ erunt pedes uiginti sex pollices octo. hoc est singule pedes tredecim
& triente. pari ratione in tablinis seruanda est proportio conueniens atriorum latitudini. Et quemadmodum
in atrio longiori minor proportio sumebatur in alis diuidendis, ita in atrio latiori sumitur minor proportio in
60 ab atrio lato pedes triginta ad quadraginta sumitur dimidium, & a quadraginta ad 60. latitudo diuiditur in

T 2 partes

partes quinque, & ex his duæ tablino contribuantur. Quis est igitur, qui non uideat plus esse duas tertias quàm dimidium? plus dimidium, quàm duæ quintæ? Cum hæc igitur ita sint consideranda, inquit Vitruvius.

Itaque generatim magnitudinum rationes exquisitas, & utilitate, & aspectui conscribendas putavi. Utilitati seruit alarum latitudo, nam si angustæ sunt, ambulationes impediuntur. Tablinum quoque in quo statuae maiorum ponebantur, & armaria, si angustum sit, caret usu, si uastum, & amplum caret uenustate. nam in re uasta dissoluitur usus, in angusta occupatur. Si tablinum ab atrio longo pedes uiginti sumptum habuerit proportionem atrij longi pedes sexaginta, nullum usum habebit. octo enim pedibus constabit latitudo eius si quintæ duæ sumantur. contra uero si proportio permittetur, nimis uastum erit. nam cum duæ tertiæ constet illa proportio, tablinum erit pedum quadraginta, & offendetur aspectus, cum ex atrio in tablinum paulo minus atrio ueniendum erit. Longitudo tablini ex atrij proportionem sumatur. 10

ALTI TVDO tablini ad trabem adiecta latitudinis octaua constituatur. Lacunaria eius tertia latitudinis ad altitudinem adiecta extollantur.

Tablinum igitur nostræ iconographiæ altum erit duæ quintæ latitudinis atrij, idest paulo plus ped. 22. Atrium enim latum est ped. 53. unius tertij, altum pedes 22. unius octauæ, ad trabem, cui altitudini dabitur etiam tertia pars latitudinis tablini, usque ad lacunaria, atque hoc modo expeditum erit atrium, alæ, & tablinum, quantum ad commensus, & symmetrias eorum membrorum spectat. Quoniam uero antiqui multa atria, caua ædium, peristylia, columnationesq; habebant, ideo fauces erant in eorum ædibus, aditusq; ad illa membra, & partes. Quare Vitruvius inquit.

FAUCES minoribus atrijs e tablini latitudine, dempta tertia, maioribus dimidia constituantur.

Fauces, aditus sunt, & traiectiones ex loco ad locum, nos anditus uocamus. huiusmodi partes suis ornamentis ornatas fuisse credendum est. Quia uero tablinorum usus in imaginibus maiorum collocandis positus erat, ideo ut conuenienti loco altæ ponantur, demonstrat Vitruvius. 20

Imagines item altæ cum suis ornamentis ad latitudinem alarum sint constituendæ.

Nos octo pedes altas imagines in orthographia tablini posuimus, tanta enim est alarum latitudo. Reliqua sunt facilia, & regulis traditis libro tertio, & quarto comprehensa.

LATITVDINES ostiorum ad latitudinem, si Dorica erunt, uti Dorica: Si Ionica erunt, uti Ionica perficiantur. Quemadmodum de thyromatis, in quibus quarto libro rationes symmetriarum sunt expositæ.

Atque hæc sunt facilia ex quarto libro, & nos in orthographia regulas symmetriarum obseruauimus.

IMPLUUI lumen latum latitudinis atrij, ne minus quarta, ne plus tertia parte relinquatur; longitudo uti atrij pro rata parte fiat. Peristylia autem in trauerso tertia parte longiora sint, quàm introrsus. Columnæ tam altæ, quàm porticus latæ fuerint. Peristyliorum intercolumnia ne minus triu, ne plus quatuor columnarum crassitudine inter se distent. Sin autem Dorico more in peristylia columnæ erunt faciendæ, uti in quarto libro de Doricis scripsi, ita moduli sumantur, ut ad eos modulos, triglyphorumq; rationes disponantur. 30

Impluuium locus est sine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum possit. cum uero de impluuiio sit mentio in atriorum descriptione, satis firmum argumentum est, atria, & caua ædium ad idem respicere, ut caua ædium ratione impluuij. Atria ratione circumcludentis fabricæ dicantur, & forte atria ab atro colore non sumi, sed parui luminis, quod habebant, dici possunt. 40

De triclinijs, exedris, & pinacothecis, & eorum dimensionibus. Cap. V.

TRICLINIORVM quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudo fieri debet. Altitudines omnium conclauiorum, quæ oblonga fuerint, sic habere debent rationem, ut longitudinis, & latitudinis mensura componatur, & ex ea summa dimidium sumatur, & quantum fuerit, tantum altitudini detur. Sin autem exedræ, aut Oeci quadrati fuerint, latitudini dimidia addita altitudines educantur. Pinacothecæ uti exedræ amplis magnitudinibus sunt constituendæ. Oeci Corinthij, tetrastylj, quiq; Aegyptij uocantur, latitudinis, & longitudinis, uti supra tricliniorum symmetriæ scriptæ sunt, ita habeant rationem, sed propter columnarum interpositiones, spatiosiores constituantur. 50

Hactenus de communibus ædificiorum partibus sermo habitus est, nunc de proprijs agit, quales sunt cœnacula, thalami, conclauiaq; & alia ad usum priuatum pertinentia. Huiusmodi partes nominibus diuersis nominantur. Triclinium, locus erat in quo cœnabant a tribus stratis, lectisq; dictum, nam super lectos cubito innitentes edebant, non tamen ibi dormiebant. forte Turcharum ijs, quos Mastabeos uocant, similes erant, a numero lectorum dicebatur diclinium, triclinium, tetraclinium; & decaclinium. Philander multa recte ad propositum de triclinijs affert. ab uno mensæ latere tantum strati, in lectulo edebant. mensa tripode fulciebatur, quam mutabant aduentu ferulorum, ita ut primis consumptis ferulis, mensa prior aufereretur, inde alia nouis dapibus referta afferebatur. sœminæ antiqua consuetudine sedebant. uiri cubito (ut dixi) nitentes strati edebant. 60

ti edebant conclauē dicitur habitaculum omne sub una clauī conclusum. in oecis autem fiebant uirilia conuiuia. oeci quasi habitationes dicuntur, nos stanzas dicimus, uel salottos. Exedra similiter locus audientiae nominari potest, item nostro more sala. locus erat proximus uiridarijs, & hortis, a sedibus sic dictus, in quo etiam aestate in meridie dormire solebant. Pinacotheca locus ubi tabulae pictae, & scriptae seruabantur. Huiusmodi partes, scilicet exedrae, pinacothecae, & triclinia maxime ornata, magnificentiam, & luxum potius praeferebant, picturis, columnis, signino opere, marmoribus illustrata. Modo Vitru. omnium harum partium symmetrias tum generalibus, tum particularibus praecipit explicat. Triclinia primum expedit, eaq; esse dicit duorum quadratorum, id est longitudinem duplam latitudini. Generatim uero omne conclauē ait debere esse altum dimidio illius totius, quod sit ex compositione longitudinis, & latitudinis, nam si latitudo

10 sex fuerit passuum, longitudo autem duodecim componantur sex & duodecim, reddentur 18. quorum dimidium sunt nouem. Quod si exedra quadrata fuerint, altitudines erunt sexquialtera ad latitudinem. Pinacothecae uero ex maioribus debent proportionibus fieri, ex duplicibus scilicet, & triplicibus. Oeci tetrastylii, Corinthij, & oeci qui Aegyptij dicuntur, tricliniorum proportionibus seruant, sed quoniam in ipsis columnae interponuntur, ideo maiora spatia occupare debent. Sed quid sit inter oecos Corinthios, & Aegyptios discriminis declaratur.

INTER Corinthios autem, & Aegyptios hoc erit discrimen. Corinthij simplices habent columnas, aut in podio positas, aut in imo, supraq; habent epistylia coronas, aut ex intestino opere, aut albario, praeterea supra coronas curua lacunaria ad circinum delumbata. In Aegyptijs autem supra columnas epistylia, & ab epistylijs ad parietes, qui sunt circa, imponenda est contignatio. Supra eam coaxatio,

30 & pauimentum subdio, ut sit circuitus. Deinde supra epistylium ad perpendicularum inferiorum columnarum imponendae sunt minores quarta parte columnae. Supra earum epistylia, & ornamenta, lacunarijs ornantur, & inter columnas superiores fenestrae collocantur. Ita basilicarum ea similitudo, non Corinthiorum tricliniorum uidetur esse.

Oeci Corinthij columnas habeant propè parietes, & simplices. hoc est unius ordinis, nullasq; alias superpositas habebant, quae columnae aut stylobatis, & podio imponebantur, aut in imo, id est sine podio statim a solo collocabantur. Supra columnas epistylia erant, coronaeq; ea ratione factae, quae in curia fieri debere diximus ex intestino, uel albario opere. Supra coronas curua lacunaria non ad semicirculum, sed ad circuli portionem, nos remenatos appellamus, erant enim ad circinum sed centro longe inferius collocato, quam dimidii circinationis postulabat. Sed oeci Aegyptij parietem habebant circum, & interiores columnas a parietibus distantes. quemadmodum in basilicis uidimus. Supra columnas erant epistylia, & coronae, spatiaq; inter columnas, & parietem habebant contignationem, supra quam facta tignorum textura, sectiles tabulae sternebantur. clauisq; figebantur, & tanquam pauimento sub dio substrata coaxatione illa ad deambulationes circum oecos accommodata erat, supra epistylia alius columnarum ordo, inter quas fenestrae basilicarum more collocabantur, unde lumen oecis ueniebat. Lacunaria uero, quoniam supra epistylia, & coronas secundi ordinis ponebantur, altitudinem miram praeferebant. Usus autem ad spectanda conuiuia, & choreas, aliaq; quae in ijs oecis fiebant, magnus erat, ita ut tricliniorum speciem, & dignitatem excederent, & basilicis potius essent similes, quam priuatorum aedibus.

De Oecis more Graeco.

Cap. VI.

30 IUNT autem etiam non Italicæ consuetudinis oeci, quos Graeci cyzicinus appellant. Hi collocantur spectantes ad septentrionem, & maxime uiridia prospicientes, ualuaeque habent in medio. Ipsi autem sint ita longi, & lati, uti duo triclinia, cum circuituibus inter se spectantia possint esse collocata. habeantq; dextra, ac sinistra lumina fenestrarum ualuae, uti uiridia de tectis per spatia fenestrarum prospiciantur, altitudines eorum dimidia latitudinis addita constituentur. In his aedificiorum generibus omnes sunt faciendae earum symmetriarum rationes, quae sine impeditioe loci fieri poterunt. Luminaq; parietum altitudinibus si non obscurabuntur, faciliter erunt explicata, sin autem impediuntur ab angustijs, aut alijs necessitatibus, tum opus erit ut ingenio, & acumine de symmetrijs detractiones, aut adiectiones fiant, ut non dissimiles ueris symmetrijs perficiantur uenustates.

Oecos uocarem magna triclinia, & triclinia paruos oecos, illa priuatis, hos publicis aedificijs dedicatos, cum uero discrimen posuerit Vitru. inter Corinthios oecos, & Aegyptios, ponit consuetudinem Graecorum in his oecis construendis. Quanquam uero uidetur Corinthios oecos Graecos esse, & Aegyptios a Graecis usurpatos, & utrosque ab Italis etiam sumptos: arbitror tamen ego oecos eos, de quibus modo agitur, Graecæ tantum consuetudinis, & non Italicæ extitisse, & a Milesiorum oppido in Propontide Cyzico nominatos fuisse, ad septentrionem uersi uiridaria prospiciebant, in medio ualuae habebant, duo triclinia continebant, & ambulationes circum triclinia, quae sibi opposita erant, & ab eorum lectis per fenestras, quae dextra, & sinistra lumen immittebant, loca uidebantur urentibus arboribus confita, platanones, pomaria, & horti, eorum symmetriae aperte satis a Vitru. ponuntur, cum dispositio libera est, alioquin necessitate cogente ingenio & acumi-

ne de symmetrijs detrahendum, aut adijciendum monet Vitruvius, quemadmodum superius alibi in multis operibus faciendum esse docuit.

Ad quas cœli regiones quæq; ædificiorum genera spectare debeant, ut usui, & salubritati sint idonea. Cap. VII.

NUNC explicabimus quibus proprietatibus genera ædificiorum ad usum, & cœli regiones debeant spectare. Hyberna triclinia, & balnearia occidentem hybernum spectent, ideo quod uespertino lumine opus est uti: præterea quod etiam Sol occidens aduersum habens splendorem, calorem remittens, efficit uespertino tempore regionem tepidiorum. Cubicula, & bibliothecæ ad orientem spectare debent, usus enim matutinum postulat lumen. Item in bibliothecis libri non putrescent. Nam in his, quæ ad meridiem, & occidentem spectant, a tineis & humore vitiantur, quod uenti humidi aduenientes procreant eas, & alunt, infundentesq; humidus spiritus, pallore uolumina corrumpunt. Triclinia uerna, & autumnalia ad orientem: cum enim præterita luminibus aduersus Solis impetus progrediens ad occidentem, efficit ea temperata ad id tempus, quo opus solitum est uti. Aestiuæ ad septentrionem, quod ea regio (non ut reliquæ, quæ per solstitium propter calorem efficiuntur æstiuæ) eo quod est auersa a Solis cursu, semper refrigerata, & salubritatem, & uoluptatem in usu præstat. Non minus pinacothecæ, & plumariorum textrinae, pictorumq; officinæ, uti colores eorum in opere, propter constantiam luminis, immutata permanent qualitate.

Maxime respiciebant antiqui ad decorum, de quo nos primo uolumine plura. similiter & distributionis curam habebant, ut rerum usui inferuient. hinc Vitruvius hoc capite de ijs agit, quæ ad usum, & commodum pertinent, sequenti uero respiciens ad personarum dignitatem, ea, quæ decent, absoluet. Quanquam uero non omnia, quæ ad usum parari possunt Vitruvius prosequitur, tantum tamen luminis affert, ut possimus ingenio, & acumine prouidere quæ ad usum reliquarum rerum erunt necessaria. Docet igitur ad quas cœli regiones, quæq; ædificiorum partes spectare debeant, ut usui, & salubritati sint aptæ. Cœnaculorum alia æstiuæ, alia hyberna, alia mediastina. Aestiuæ aquam, & uiridia poscunt hortorum. Hyberna teporem, & focum, in utrisque amplitudine, hilaritas, & lautities. Lautissimum est cœnaculum non eadem habere æstate, atque bruma; & iuxta Lucullum, non oportet ingenium hominem deteriore in sorte esse, quam grues, atque hirundines. Mediastina cœnacula sunt, in quibus autumno, & uere cœnamus. hæc ad orientem debent spectare. pictores æqualitatem luminis desiderant, item & qui acu pingunt, siue simpliciter, siue tomento confarciant, ut ij sunt, quos recamatores, & imbotiores nominamus, quos latini plumarios uocant; & ij, qui in Flandria mantilia texunt, & aulicæ, quos Arazos dicunt, desiderant enim æqualitatem luminis, & constantiam, ut uerè, quod uerum est, imitentur, quare eorum officinæ, uel textrinae ad septentrionem uergere debent.

De priuatorum, & communium ædificiorum proprijs locis et generibus, ad quas cuncte personarum qualitates conuenientibus. Cap. VIII.

QUAM ad regiones cœli, ita ea fuerint disposita, tunc etiam animaduertendum est, quibus rationibus priuatis ædificijs propria loca patribus familiarum, & quemadmodum communia cum extraneis ædificari debeant. Nanque ex his, quæ propria sunt, in ea non est potestas omnibus introcundi, nisi inuitatis, quemadmodum sunt cubicula, triclinia, balnea, cæteraq; quæ eisdem habent usus rationes. communia autem sunt, quibus etiam inuocati suo iure de populo possunt uenire, id est uestibula, caua ædium, peristyliæ, quæq; eundem habere possunt usum. Igitur his qui communi sunt fortuna, non necessaria magna uestibula, nec tablinæ, neque atria, quod hi alijs officia præstant ambiundo, quæ ab alijs ambiuntur. Qui autem fructibus rusticis seruiunt, in eorum uestibulis stabula, tabernæ, in ædibus cryptæ, horrea, apothecæ, cæteraq; quæ ad fructus seruandos magis, quam ad elegantia decorem possunt esse, ita sunt facienda. Item feneratoribus, & publicanis, commodiora & speciosiora, & ab insidijs tuta. Forensibus autem, & disertis elegantiora, & spatiosiora ad conuentus excipiendos. Nobilibus uero, qui honores, magistratusq; gerendo præstare debent officia ciuibus, faciendæ sunt uestibula regalia, alta atria, & peristyliæ amplissima, syluæ, ambulationesq; laxiores ad decorem maiestatis perfectæ. Præterea bibliothecæ, pinacothecæ, basilicæ, non dissimili modo, quam publicorum operum magnificentia comparatas, quod eorum in domibus sæpius, & publica consilia, & priuata iudicia conficiuntur. Ergo si his rationibus ad singulorum generum personas, uti in libro primo de decore est scriptum, ita disposita erunt ædificia, non erit quod reprehendatur. Habebunt enim ad omnes res commodas, & emendatas explicationes.

plicationes. Earum autem rerum non solum erunt in urbe ædificiorum rationes, sed etiam ruri, præterquam quod in urbe atria proxima ianuis solent esse; ruri uero pseudourbanis statim peristylia, deinde tunc atria habentia circum porticus pauimentatas, spectantes ad palastras, & ambulationes. Quod ad potui urbanas rationes ædificiorum summatim præscripti, ut proposui.

- 10 *Expedita ea parte, quæ ad distributionem pertinebat, iam ad decorem uenit Vitr. Decor autem est ratio personarum qualitatibus conueniens. Facta igitur personarum distinctione unicuique iuxta gradum, & conditionem propriam, ædificia sunt faciendæ. Alia igitur dispositio reguli, alia nobilis, alia popularis domus erit. partes quoque ædium siue propriæ, siue communes personarum qualitatem respicere debent. Solebant antiquitus qui splendide ædificabant, ante fores uacuum locum relinquere, qui locus pars domus non erat, sed ad domum ducebat, in quo clientes, & qui salutaturi dominos accedebant, expectare solebant, donec admitterentur. ita dici poterat eos neque in domo, neque extra domum esse. Locus is uestibulum nominabatur, & maximæ dignitatis erit, spatiosus, & columnationibus ornatus. Eius decor uia erat, usus, posse commodè expectare: uoluptas, quoniam ibi iuuenes dominos expectantes pila ludebant, uarijsq; se ludis exercebant. Erant ianua primæ communes, & forte hæc una erat ampla, ornata, in medio posita, dein priuata, id est ad res intronitendas, inde erat secreta ianua, ut nullo uidente, cum uellet, posset exire dominus, unde Horatius. Atria seruantem postico falle clientem. post uestibulum aditus, atrium, tablinum, & peristylum ordine dispositum erat. Scala secundum dignitatem, & formam ampla, commodæ, luminosæ, in maguos oculos ducebant. unde mare, uiridia, horti; prospiciebantur. sub his bibliothecæ, exedræ, & porticus amplæ collocabantur. Cetera proprijs partibus, propria ratione fabricata, usum, & commoditatem cum magnificentia, & ornatu coniungebant. Alia autem alios decent ædificia, quod aliqui alijs officia præstant ambiundo, quæ ab alijs ambiuntur. Vnde Philander. Romæ uti erat inter præcipuos honores salutari, ita in maximis officijs salutare, eratq; utraq; res plausibilis, & popularis, plurimumq; ad gratiam captandam ualens. Mediocris fortunæ homines, quæ ab humilioribus officia expectant, & maioribus præstant. In ædibus cryptæ, id est fossæ testudinæ subterraneæ, aut concana loca, & serobes ubi triticum seruatur. Apothecæ, id est cellæ uinaria, cantinas nostri uocant. Ruri uero pseudourbanis statim peristylia. Villa, id est domus ruralis in tres diuiditur partes, urbanam, rusticam, & fructuariam. Urbanam Vitru. quod urbis domum ementiretur pseudourbanam appellat. ea est uilla pars, quam sibi pater familias reseruat. Rustica pars uillæ est, familiæ ibi sunt bubilia, equilia, ouilia, caprilia. omne denique rusticum instrumentum. Fructuaria pars continet cellam oleariam, torcularia, cellam uinariam, defrutoriam, sœnilia, paleariaq; & apothecæ, & horrea.*
- 20 *Vitr. lib. 1. cap. 2. cum de decore loquitur, utitur his uerbis & beatis, & delicatis, & pro quibus hoc loco utitur his & forensibus autem & disertis. Similiter ibi quos potentes appellat, hic nobiles dicit, qui honores, magistratusq; gerendo præstare debent officia ciuibus. Eum uero qui uectigal populi Rom. conductum habet, publicanum appellamus, nam publici appellatio in compluribus causis ad populum Rom. respicit. ciuitates enim loco priuatorum habentur. ut ait Cai. lib. 3. ad edictum. L. 16.*

De rusticorum ædificiorum rationibus, & multarum partium eorum descriptionibus, atque usibus. Cap. IX.

- 40 **N**UNC rusticarum expeditionum, ut sint ad usum commodæ, quibusq; rationibus collocare oporteat eas, dicam.

Sunt quidam modi loquendi apud Vitr. in quibus nisi aliquid sub intelligatur, aut deesse quippiam uidetur, aut solæcismus inest, quemadmodum & superiori capite dixit & præterea bibliothecæ, pinacothecæ, basilicæ non dissimili modo, quam publicorum operum magnificentia comparatis. & nam casus ille accusandi a quo uerbo dependeat, non uidetur, forte aliquid subintelligendum est. Eadem ratione hoc loco; in quo figura utitur, ea, quæ ad perspicuitatem pertinet, qua de dictis, & de dicendis monemur, quæ simpliosis nominatur, unde & uerba ista melius cum superiori capite sunt coniungenda, ut subintelligatur. Nunc rusticarum domuum, uel ædium rationes dicam, ut sint ad usum commodæ. & initium capituli sit, ut rectè ait Philander.

- 50 **PRIMUM** de salubritatibus, uti in primo uolumine de mœnibus collocandis scriptum est, regiones aspiciantur, & ita uillæ collocentur. Magnitudines earum ad modum agri copiasq; fructuum comparentur. Chortes, magnitudinesq; earum ad pecorum numerum, atque quot iuga bouum opus fuerit ibi uersari, ita finiantur. In chorte culina quàm calidissimo loco designentur, coniuncta autem habeat bubilia, quorum præsepia ad focum, & orientis cœli regionem spectent, ideo quod boues lumen & ignem spectando, horridi non fiunt. Item agricolæ regionum imperiti, non putant oportere aliam regionem cœli boues spectare, nisi ortum Solis. Bubiliæ autem debent esse latitudines, nec minores pedum denum, nec maiores quindenum. Longitudo uti singula iuga, ne minus occupent pedes septenos. Balnearia item coniuncta sint culinæ, ita enim lauationis rusticæ ministratio non erit longe. Torcular item proximum sit culinæ, ita enim ad olearios fructus commoda erit ministratio,
- 60 *habeatq; coniunctam uinariam cellam, habentem ad septentrionem lumina fenestrarum. Cum enim*
- alia

alia parte habuerit, qua Sol calefacere possit, uinum, quod erit in ea cella confusum a calore, efficietur imbecillum. Olearia autem ita est collocanda, ut habeat a meridie, calidisque regionibus lumen. Non enim debet oleum congelari, sed tepore caloris extenuari. Magnitudines autem earum ad fructuum rationem, & numerum doliorum sunt faciendæ, quæ cum sint cullearia per medium occupare debent quaternos pedes. Ipsum autem torcular si non cochleis torquetur, sed uectibus, & prælo premitur, ne minus longum pedes quadraginta constituatur, ita enim erit uectiario spatium expeditum, Latitudo eius ne minus pedum senum denum, nam sic erit ad plenum opus facientibus libera uersatio, & expedita. Si autem duobus prælis loco opus fuerit, quatuor & uiginti pedes latitudini dentur. Oouilia, & caprilia ita magna sunt faciendæ, ut singula pecora aræ ne minus pedes quaternos, & semipedem, ne plus senos possint habere. Granaria sublimata, & ad Septentrionem, aut Aquilonem spectantia disponantur, ita enim frumenta non poterunt cito concallescere, sed afflatu refrigerata diu seruantur. Nanque cæteræ regiones, procreant curculionem, & reliquas bestiolas, quæ frumentis solent nocere. Equilia quàm maxime in uilla, ubi loca calidissima fuerint, constituantur, dum ne ad focum spectent, cum enim iumenta proxime ignem stabulantur, horrida fiunt. Item non sunt inutilia præsepia, quæ collocantur extra culinam in aperto, contra orientem, cum enim in hyeme anni sereno cælo in ea traducuntur, matutino boues ad Solem pabulum capientes, fiunt nitidiores. Horrea, fœnilia, ferraria pistrina extra uillam faciendæ uidentur, ut ab ignis periculo sint uillæ tutiores, si quid delicatius in uillis faciendum fuerit, ex symmetrijs, quæ in urbanis supra scripta sunt constituta, ita struantur, ut sine impeditione rusticæ utilitatis ædificentur.

Ruris quoque meminisse iuuat. nam siue utilitatem, siue uoluptatem spectemus, quid rure fructuosius, quid delectabilius esse potest. Multa multi de ædificanda uilla non ignobiles authores tractarunt, quorum præcepta alij colligere uoluerunt. Nos autem satis officio nostro fecisse putamus, si Vitruuiana præcepta obseruabimus, a quibus forte alij sua sumpsere. Eligendus igitur est locus salubris, nam ubi cum orco paciscimur, non solum prouentus, sed uita dubia est, immo mors ipsa certior est, quàm lucrum. deinde optimo consilio tam magna fabricanda est uilla, quàm copia fructuum, agrique cultura postulat. Agri modus, & mensura esse debet. nam uerissimum est illud, quod dicitur. Agrum colono esse debiliorem oportere, nam cum optima cultura indigeat, cum coloni uires non sunt idoneæ ad colendum agrum, necesse est multum fructuum deperire, unde sepe agrorum copia male minores affert prouentus, quàm minor bene culta. Tantum igitur tenendum est, quantum sustinere possumus, nil enim prodest uelle possidere, & nolle colere. Quod uero ad uillam pertinet ædificationem, fugiendus est Luculli, & Scæuolæ modus. Lucullus enim ultra modum agrorum ampliore uillam ædificauit, Scæuola autem defecit, unde alteri minus sumptus, alteri euidentis iactura obijciebatur. Sunt autem in urbe nostra, qui iam Lucullum incipient imitari, quod nunquam laudare potero. fabricandum igitur est rure ita, ut neque fundus nullam, nec uilla fundum desideret. Ideo Vitru. inquit, magnitudines earum ad modum agri, copiasque fructuum comparentur, ne angustia uillæ multos fructus inferuatos relinquat. postquam igitur loci salubritatem quaesierimus, ædificandum est ad agrorum modum. cæterum uillæ liberiores sint, quàm urbanae ædes, multæque in illis commoditates a nobis querendæ, multæ a natura habendæ sunt. Qui mediocris est fortunæ, commodam uillam habere studeat, ut libentius uxor ibi maneat, utilitati potius quàm uoluptati inferuiat. Diuites uero ante & domesticis, & hospitibus magnifice provideant, uoluptatem querant, amoueant a uillis quicquid uisum, & odoratum offendere potest, omnia demum cum dignitate fiant. coloni habitatio pro rebus, famulis, animalibus, instrumentis disposita collocetur. Area Soli exposita, ampla, bene subacta, in medio tumens, tecto proxima sit. Colonus ianuæ proximus dormiat; famuli in his locis, e quibus ad officia quisque sua promptior sit. Culina ampla, lucida, ab igne & tuta sit. Penuria commoda habeantur, stabula item suis locis collocentur, ut animalia, quæ labori sunt destinata, rectè habeant. ijs uero animalibus a quibus fructus exigimus, ut sunt oues, porci, pulli, columbi, lepores, aues, pisces, & similibus, loca præparentur naturis, & qualitibus eorum accommodata. Granum, & semen omne humore marcescit, calore pallet, arctatum cogitur, & calce contactu corrumpitur. ideo in contignationibus, & sublimatis locis ponitur, aut nuda terra sub caua ad boream collocatur. Poma frigidis locis, tabulatisque seruantur. Cella uinaria subterranea, oclusa, a meridie, uentisque australibus auersa, a strepitu remota. Lumen habeat ab oriente, aut a borea. Vapor omnis, fœtor item, & humor ab ea debet abesse, ita pendeat, & sit pauimentata, ut effusum uinum facile colligi possit. Vasa uinaria amplissima & firma sint. Boues ab humo edant, æquis fœnum a pariete propendeat, paries autem non sit humidus, humenti enim cum capite sint, in motu exsiccantur, & ita bene habent, quare cauendum est ne lumen Lunæ in earum stabula subintret. Luna enim equorum oculi leduntur. Mula calidis, obscuris, & depressis locis furit. Mensuras stabulorum, & quantum quodque aræ occupet animal, iam Vitru. declarauit. Agricola instrumenta suis locis, & prompta disponantur. Currus, iuga, aratrum, corbes, funes sub tecto collocentur. Torculari detur locus amplus, de cuius mensura satis est a Vitru. dictum. Quod autem dicitur de dolijs, quæ cum sint cullearia, sciendum est culleare uas uiginti amphoras continere, amphora autem quadraginta sextarios. Culleus amphoras uiginti capit, ut collegit Philander. idest libras mensurales. quibus scilicet rei moles, non pondus exigere mille sexcentas, amphora urnas duas, idest libras octoginta. Urna congios quatuor, idest libras quadraginta. Congius sextarios sex, id est libras decem. Sextarius heminas duas, idest libram & bessem. siue uncias uiginti; hemina, que

quæ & cotyla, quartarios duos, idest uncias decem. quartarius acetabula duo, idest uncias quinque. acetabulum sesquicyathum, & uncias duas cum dimidia. Cyathus ligulas quatuor, idest sesquunciam drachmam, & scrupulum. & ipsum autem torcular si non cochleis torquetur, & cochleam nostri uicam appellant. circulis enim constat tanquam anulis spirisq; se se subsequentibus, & continuis intermedijs, strijs, & canaliculis: quod si canalis unus est, simplex; si geminus, duplex; si ternus, triplex cochlea nominatur. Scapus tortilis mas dicitur, id uero in quod uertitur semina nuncupatur. Prælum igitur perforatum est, & fœmine locum subit, & spiratim attollitur, & deprimitur in torculari, uelutibus, idest baculis eam machinam traiectis.

10 OMNIA ædificia, ut luminosa sint oportet curari, sed quæ sunt ad uillas, faciliora uidentur esse, ideo quod paries nullius uicini potest obstare. In urbe autem, aut communium parietum altitudines aut angustia loci impediendò faciunt obscuritates. Itaque de ea re sic erit experiendum. Ex qua parte lumen oporteat sumere, linea tendatur ab altitudine parietis qui uidetur obstare, ad eum locum, cui lumen oporteat immittere, & si ab ea linea in altitudinem cum prospiciatur, poterit spatium puri cœli amplum uideri, in eo loco lumen erit sine impeditioe, sin autem officient trabes, seu limina, aut contignationes de superioribus partibus aperiatur, & ita immittatur. Et ad summam ita est gubernandum, ut e quibuscunque partibus cœlum prospici poterit, per eas fenestrarum loca relinquatur, sic enim lucida erunt ædificia. Cum autem in triclinijs, cæterisq; conclauibus maximus est usus luminum, tum etiam in itineribus, cliuis, scalisq;, quod in his sæpius alij alijs obuiam uenientes, ferentes sarcinas, solent incurere. Quo ad potui distributiones operum nostratium, uti sint ædificatoribus non obscuræ, explicui. Nunc etiam quemadmodum Græcorum consuetudinibus ædificia distribuuntur, uti non sint ignota, summam exponam.

20 Postquam necessaria uillarum dispositio, & collocatio posita est, siue usum, siue uoluptatem, siue utilitatem spectet, de lumine, & fenestrarum positione agit. Lumina ruri minus impedita esse solent, quam in ciuitate. multa enim aduersa, & contraria urbanis ædificijs esse possunt, quibus mederi quandoq; difficile, & incòmodum est. Cæterum in omnibus considerandus est lucis effectus, & casus, unde ueniat. nam certum est lumen haberi ab ea parte minime posse, a qua cadere, & immitti non potest. Crassitudines parietum sæpe lumen impediunt, unde nonnulli præcidere murum solent, in quo fenestra ponenda sunt, ab exteriori parte in interiorè per muri crassitudinem penetrantes, ita ut præcisio illa pendens & demissa sit, & ab hac ratione forte non est Vitruuij mens aliena. Qua uero directe linea duci potest ab apertis, & patentibus cœli regionibus, ab his sine dubio lumen immitti potest, cum uero id a lateribus parietum non est expeditum, superius aperiendum, 30 & immittendum est lumen, cuius usus est iucundissimus, quare curandum est, ut partes omnes lumine sint maximè, & præsertim ea, in quibus itinera, idest transitus ab uno loco ad alium, scilicet, & scalarum similes cliui fieri solent, nam sine impeditioe, qui sarcinas ferunt obuiam uenientes ire debent. De fenestris, & apertionibus alio loco diximus explicatè.

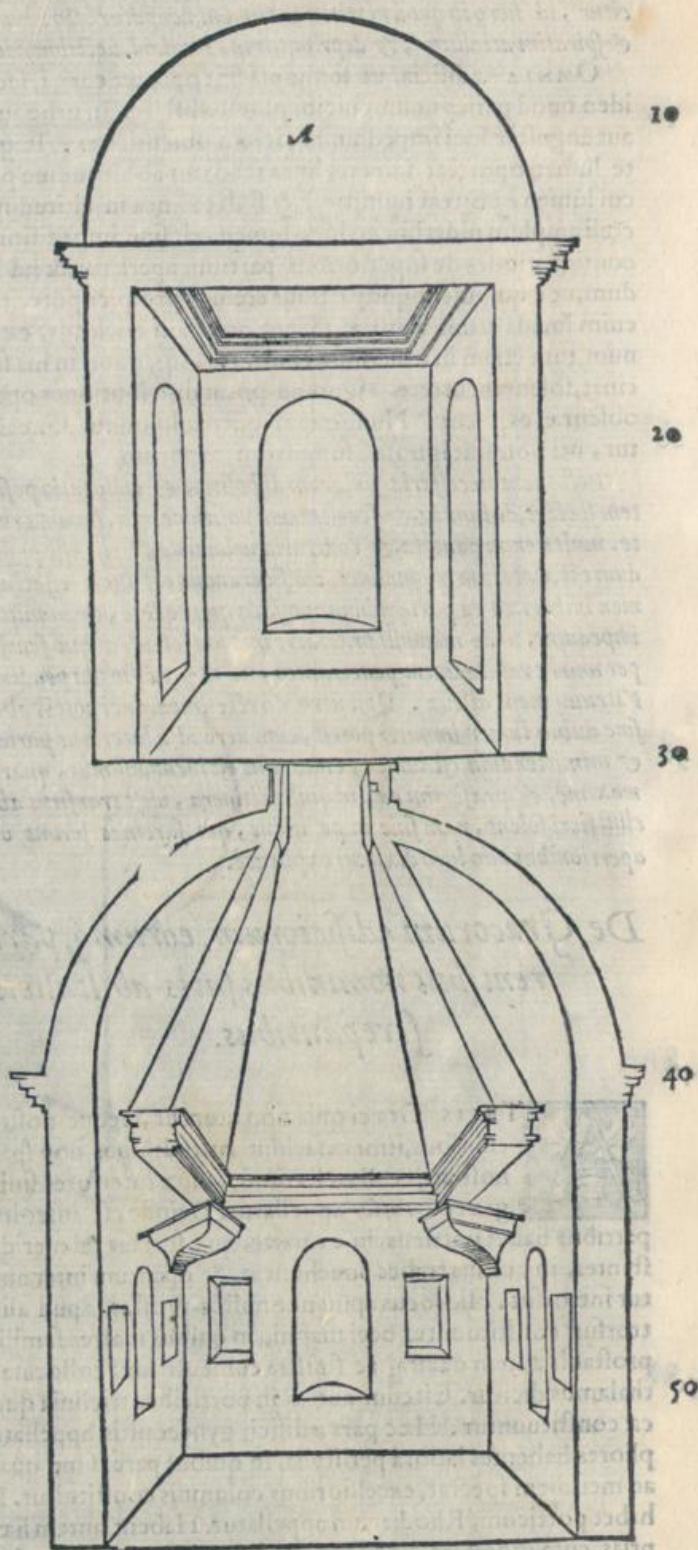
De Græcorum ædificiorum, eorumq; partium dispositione, atque differentibus nominibus satis ab Italicis moribus, & usibus discrepantibus.

Cap. X.

40 **A**TRIS Græci quia non utuntur, neque nostris moribus ædificant, sed ab ianua introeuntibus, itinera faciunt latitudinibus non spatiosis, & ex una parte equilia, & ex altera hostiarijs cellas, statimq; ianux interiores finiuntur. Hic autem locus inter duas ianuas græcè *ὑπαρτίον* appellatur. Deinde est introitus in peristylum. Id peristylum in tribus partibus habet porticus, in ea parte, quæ spectat ad meridiem, duas antas inter se spatio amplo distantes, in quibus trabes inuehuntur, & quantum inter antas distat, ex eo dempta tertia, spatium datur introrsus. Hic locus apud nonnullos prostas, apud alios parastas, nominatur. In his locis introrsus constituuntur oeci magni, in quibus matres familiarum cum lanificijs habent selsiones. In prostadis autem dextra, ac sinistra cubicula sunt collocata, quorum unum thalamus, alterum amphithalamus dicitur. Circum autem in porticibus triclinia quotidiana, cubicula etiam & cellæ familiaricæ constituuntur. Hæc pars ædificij gynæconitis appellatur. coniunguntur autem his domus ampliores habentes latiora peristylia, in quibus pares sunt quatuor porticus altitudinibus, & una, quæ ad meridiem spectat, excelsioribus columnis constituitur. Id autem peristylum, quod unam altiore habet porticum, Rhodiacum appellatur. Habent autem hæ domus uestibula egregia, & ianuas proprias cum dignitate, porticusq; peristyliorum, albarijs, & tectorijs, & ex intestino opere lacunarijs ornatas, & in porticibus, quæ ad septentrionem spectant, triclinia Cyzicena; & pinacothecas, ad orientem autem bibliothecas, exedras ad occidentem, ad meridiem uero spectantes oecos quadratos, tam ampla magnitudine, uti faciliter in eis triclinijs quatuor stratis, ministratorum, ludorumq; locus possit esse spatiosus. in his oecis sunt uirilia conuiuia. Non enim fuerat institutum matres familiarum eorum moribus accumbere. Hæc autem peristylia domus andronitides dicuntur, quod in ijs 50 uiri

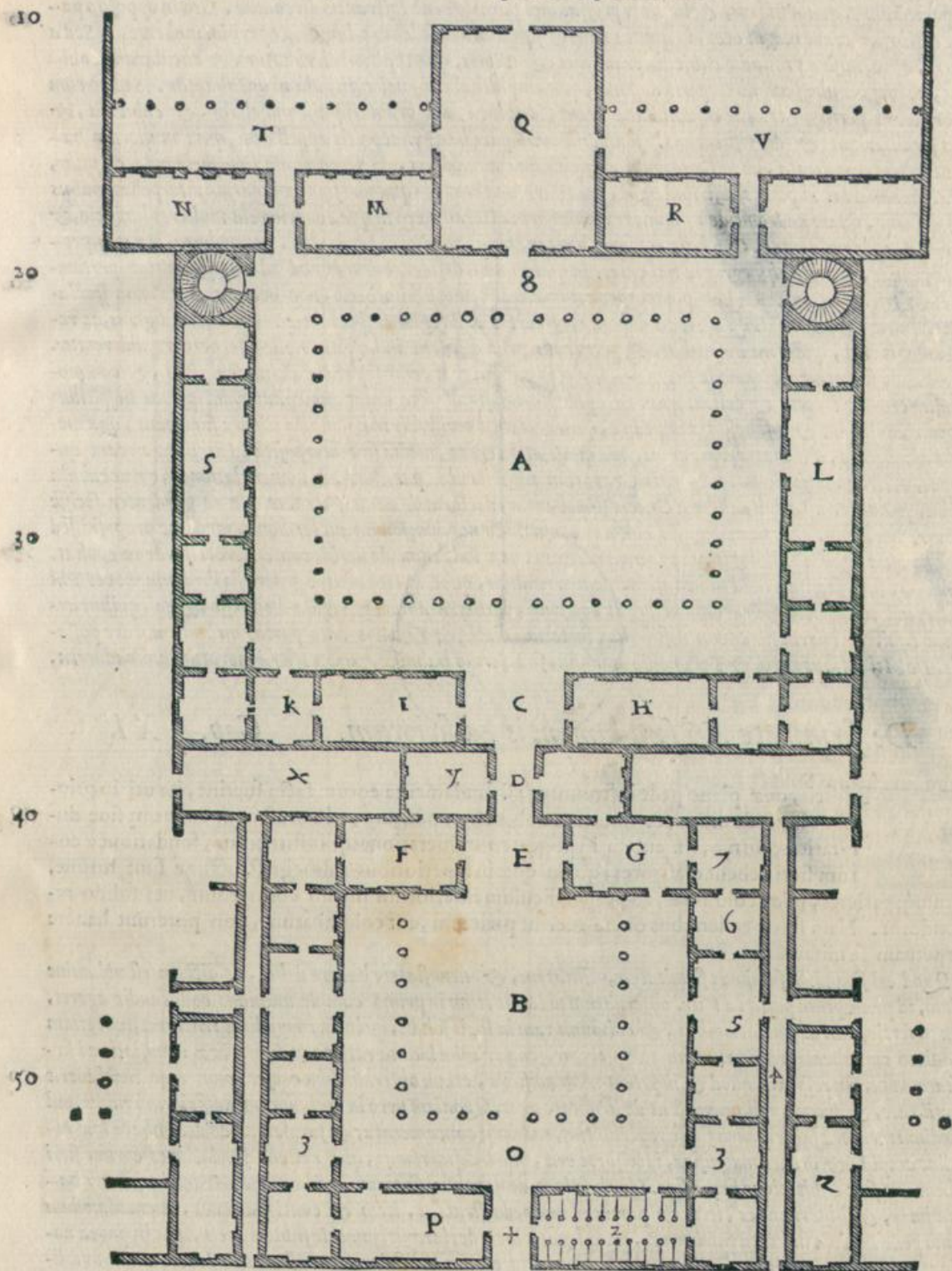
niri sine interpellationibus mulierum uersantur. Præterea dextra, ac sinistra domunculæ constituuntur, habentes proprias ianuas, triclinia, & cubicula comoda, uti hospites aduenientes non in peristyliis, sed in ea hospitalia recipiantur. Nam cum fuerunt Græci deliciares, & ab fortuna opulentiores, hospitibus aduenientibus instruebant triclinia, cubicula, cum penu cellas, primoq; die ad cœnam inuitabant, postremo mittebant pullos, oua, olera, poma, reliquasq; res agrestes. Ideo pictores ea quæ mittebantur hospitibus imitantes, xenia appellauerunt. Ita patres familiarum in hospitio non uidebantur esse peregre, habentes secretam in his hospitalibus libertatem. Inter autem hæc peristyliis, & hospitalia itinera sunt, quæ mesaulæ dicuntur, quod inter duas aulas media sunt interposita. Nostri autem eas andronas appellant. Sed hoc ualde est mirandum, nec enim græcè, nec latinè potest id conuenire. Græci enim andronas appellant, oecos ubi cœuiuia uirilia solent esse, quod eò mulieres non accedant. Item aliæ res sunt similes, uti xystus, prothyrum, telamones, & nonnulla alia eiusmodi. Xystos enim græca appellatione, est porticus ampla latitudine, in qua athletæ per hyberna tempora exercentur. Nostri autem hypæthras ambulationes, xystos appellant, quas Græci peridromidas dicunt. Item prothyra græcè dicuntur, quæ sunt ante in ianuis uestibula. Nos autem appellamus prothyra, quæ græcè dicuntur diathyra. Item si qua uirili figura signa mutulos, aut coronas sustinent, nostri telamones appellant, cuius rationes quid ita, aut quare, ex historijs non inueniuntur. Græci uerò eos atlantas uocitant. Atlas enim historicè formatur sustinens mundum, ideo quod is primum cursum Solis & Lunæ, syderumq; omnium ortus & occasus, mundique uersationum rationes uigore animi, solertiaq; curauit hominibus tradendas, eaq; re a pictoribus, & statuarijs deformatur pro eo beneficio sustinens mundum, filiaq; eius Atlantides (quas nos Vergilias, Græci autem Pleiadas nominant) cum syderibus in mundo sunt dedicata. Nec tamen ego ut mutetur consuetudo nominationum, aut sermonis, ideo hæc proposui, sed ut ea non sint ignota, philologis exponenda iudicauit. Quibus consuetudinibus ædificia Italico more, & Græcorum institutis conformantur, exposui; & de symmetrijs singulorum generum proportionem perscripsi. Ergo quoniam de uenustate, decoreq; ante est scriptum, nunc exponemus de firmitate, quemadmodum ea sine uitij permanent, & ad uetustatem collocetur.

Quoniam multa erant partium, & membrorum uocabula, quæ aliter a Græcis, aliter a Latinis usurpabantur, ideo ne uaria nomenclatura errandi ansam præberet, ea distinguit Vitr. & differentes sumendi modos Italorum ab Græcis exponit. Sed primum aliquas Græcorum ædificiorum partes, & dispositiones enumerat, ut diuersas

Græcorum ades earumq; partium dispositiones.

A. peristylum amplum. B. peristylum primum. C. aditus amplus. D. aditus ab uno ad aliud peristylum. E. prosta ubi erant due antæ. F. G. Antithalamus. H. I. gynæconitides. K. cubicula muliebria. L. S. oeci, & bibliotheca, & ubi sunt pictores. M. R. pinacothecæ. N. cyzicena triclinia. O. porticus ad septentrionem. P. cellæ hostiariæ. Q. oeci quadrati. T. V. porticus ad triclinia cizcena. X. hypæthra loca. Y. oeci magni ubi matres familiaru cum lanificijs habent sessiones. Z. hospitalia. †. thirorium. 2. Equilia. 3. cubicula. 4. mesaulæ & andronæ. 5. triclinia quotidiana. 6. posththalmus. 7. thalamus. 8. porticus Rhodiaca altior.

diuersas ædificandi consuetudines Græcorum, & Itolorum ostendat. Atrijs Græci quia non utebantur, ne-
 60 cesse erat, cum apud Romanos essent prope ianuas, ut eorum loco aliquid esset apud Græcos. Quare statim
 ab ianua

ab ianua introeuntibus Græco more aditus erat, atque iter quoddam non nimis latum, utrinque uerò quoniam equis delectabantur, sequilia erant ab una parte, ab alia uerò ostiarij cellæ, & locus ostiarij, uel ianitoris pylorion dicitur. interim primo ianua occurrebat, deinde iter illud, quod ab alia parte, idest in fronte aliam ianuam habebat, unde spatium itineris illius, quod inter duas ianuas interponebatur, thyrorion, dicebatur, a portis desumpto uocabulo, & hic locus pro atrio, uel uestibulo erat, ab secundis ianuis post thyrorion, introitus erat in peristylum, quod a tribus partibus habebat porticus, sed pro fronte, quæ ad meridiem uergebat, erat hiatus, & apertio satis ampla secundis ianuis opposita, utrinque uerò in angulis pilas, & antas habens, quæ magistram trabem tanquam fulcra sustinebant. Sub hiatu huiusmodi spatium quoddam tectum erat tertia parte minus, quàm hiatus, & locus is prostas, uel parastris, ab ipsis antis dicebatur. Sed in opposito pariete introrsus erant magni oeci, in quibus matres familiarium sedebant lanificio operi incumbentes. Sed a dextra, & a sinistra prostradis cubicula erant uiri, & uxoris, quæ thalami dicebantur, & ancillarum cubicula, ne longius abessent ab imperio dominæ, quæ amphithalami, uel antithalami uocabantur. Sed circum in porticibus peristylj triclinia quotidiana erant, idest loca, ubi ordinariè discumbant, & cubicula, & cella familiarium, & domesticorum. Vniuersa uerò pars hæc gynæconitis appellatur, quia mulierum habitationibus erat dicata, unde Græcorum ædificiorum commoditas, & dignitas maxime spectanda cernitur, qui ædificium duas in partes distribuiebant, nam pars una erat, in qua uiri sine sceminarum interpellationibus uersabantur, quam andronitiden a uiris nominabant: alteram uerò in qua congruerent mulieres lanificio, & textrinæ operam dantes. Gynæcijs coniungebantur domus ampliores peristyljs, porticibusq; ornatas, proprias ianuas, uestibulaq; egregia habentes, in quibus nihil desiderabatur, quod ad magnificentiam pertinebat, non triclinia Cyzicena, non pinacotheca, non exedra, non bibliotheca, non oeci quadrati, non spectacula requirere poterat suis quæq; locis disposita, & certas cæli regiones spectantia. Quid uero dignius, ac regium magis erat, quàm ita hospitibus, peregrinis prouidisse, ut in hospitio nulli esse peregre uiderentur. Usque adeo secreta, & commoda hospitibus libertas parata erat, cum separatæ domuncule illis, & commode instruerentur? certe & delicatorum & opulentorum signa hæc erant, nolebant enim ipsi ab hospitibus impediri, nolebant & ipsi hospites impedire, quare etiam a peristyljs in hospitalia itinera faciebant, quæ mesaulæ dicebantur, quod inter duas aulas, quæ quasi atria erant, media sint interposita, Latini ea uocant andronas, nostri anditus dicunt. Expositis Græcorum ædificiorum partibus ad nomenclationes, & uocabula rerum, quæ aliter a Latinis, aliter a Græcis simebantur, declaranda uenit Vitru. in qua re prudenter fecisse uidetur, cum dicat. Nec tamen ego, ut mutetur consuetudo nominationum aut sermonis, ideo hæc proposui, sed ut ea non sint ignota philologis, exponenda iudicauit. non uult enim de uerbis contendere, cum de re constat. omnia ferè sunt facilia. illud tamen est animaduertendum, quod xyctos neutro genere scribendum monet Philander, uel testimonio quorundam ueterum codicum, diathyra autem repagula dicit esse lignea, quibus arcentur equi, & currus ab ædium uestibulis, forte nos diathyra rastellos ante portas irbium uocare possemus. De Atlantiis uero, & Telamonibus inquit, se a Seruio habuisse, quod a Vitru. ignoratum animaduertit.

De firmitate, & fundamentis ædificiorum. Cap. XI.

Ædificia, quæ plano pede instruuntur, si fundamenta eorum facta fuerint, ita uti in prioribus libris de muro, & theatris a nobis est expositum, ad uetustatem ea erunt sine dubitatione firma, sin autem hypogea concamerationesq; instituentur, foundationes eorum fieri debent crassiores, quàm quæ in superioribus ædificijs structuræ sunt futuræ, eorumq; parietes, pilæ, columnæ, ad perpendicularum inferiorum medio collocentur, uti solido respondeant. Nam si in pendentibus onera fuerint parietum, aut columnarum, non poterunt habere perpetuam firmitatem.

Quod ædificandum sumimus firmitatem, utilitatem, & uenustatem habere debet, ut dictum est uolumine primo, id præceptum passim a Vitru. obseruatum uidimus, tum in primo cum de manibus collocandis ageret, tum in tertio, cum de foundationibus, & columnis tam in locis solidis, quàm in congestitijs tractaret, tum etiam in quinto cum theatrorum rationem exequeretur, semper enim habita ratione utilitatis, & uenustatis ad firmitatem operum respexit, quod & in priuatorum ædificijs, etiam obseruandum censet. cum ergo tractauerit de utilitate, & decore, reliquum est ut de firmitate agat. Quoniam uero in antiquorum ædificiorum ruinis multa ædium membra subterranea fuisse reperiuntur, eademq; concamerata, & fornici modo delumbata magnitudine ampla, & ornata magnifica, ideo forte erit, quod consideremus, qua ratione foundationes eorum fieri debent, ut sine dubitatione firma sint. Ideo hoc loco de ijs rebus præcepta traduntur. Ædificia partes habent imas, & subterraneas, item & partes plano pede structas, item & contignationes, quemadmodum plano pede ædificia instituta fundentur, præallegatis locis declarauit. nunc de subterraneis, quæ hypogea nominat, & concameratis fundandis monet, fundamenta eorum ædificiorum crassiora esse debere omnibus ædificiorum structuris, quæ supra futuræ sunt. Crassiores certè omnes substructiones esse debent structuris superioribus, sed hæc quæ hypogeorum ædificiorum sunt, mira crassitudine esse debent, quod in antiquis obseruatum est, maxima enim onera sustinent, & humiditatibus obnoxia sunt, quare fundamentorum firmitati prouidendum

uidendum est. Est & aliud præceptum, quàm minime in nostra ciuitate obseruatum. Atque illud est, non debere nos columnas, aut pilas, aut parietes supra collocare, qui ad perpendicularum inferiorum columnarum pilarum, aut parietum non cadant, tum quia error est superiora ab inferioribus non nasci, tum quia periculum ruina ædificiorum cito imminet cum paries transuersus supra contignationem ducitur nullo pariete subiecto, quod nostri in aere fabricare uocant. Vitr. dicit si in pendentibus onera fuerint parietum, aut columnarum, non poterunt perpetuam habere firmitatem. inde ad aliud præceptum progreditur.

10 PRAETEREA inter limina secundum pilas, & antas, postes si supponantur, eunt non uitiosæ, limina enim & trabes structuris cum sint onerata medio spatio pandantes frangunt sub lyfi structurarum, cum autem subiecti fuerint, & subcuneati postes non patiuntur insidere trabes neque eas lædere.

Vbi limina, & supraliminaria, & trabes sunt, quæ a lateribus pilas, seu antas habeant, quas nos certas uocamus, quemadmodum in ianuis, & fenestris esse solent, oportet, si fractionem liminum, & structuralium quæ sub liminibus sunt, euitare uelimus, ut postes a capitibus liminum subijciamus, nos relaxatos uocamus, liminum enim capita super eos postes collocantur, spatium uero quod sub liminibus est uacuum relinquitur, & limen nihil habet inferius, quod contingat, unde non frangitur, nec structuram sub eo frangi permittit. Quod autem Vitr. dixit & frangunt sub lyfi structurarum & ita intelligo, quod si trabes aut limina incruata ponderi cedunt, franguntur. & sub lyfi, id est sub plano frangunt structurarum. Lyfim enim supra diximus esse stylobatis, & podium planam illam superficiem lapidis, in qua balustia inuehuntur. Vocabulum architectonicum est.

20 ITEM administrandum est uti leuent onus parietum fornicationes cuneorum diuisionibus, & ad centrum respondentes earum conclusuræ, cum enim extra trabes, aut liminum capita, arcus cuneis erunt conclusi, primum non pandabit materies leuata onere; deinde si quod e uetustate uitium cœperit, sine molitione futurarum faciliter mutabitur.

Hoc in antiquis ædificijs Romæ uidetur, in parietibus enim sunt arcus cuneis ad centrum respondentibus, & supra portarum limina, & supra fenestrarum trabes, qui parietum onera maxime leuant, cum rectè facti sint, & extra liminum, uel trabium capita positi. ac si quid est uitium ob uetustatem, non necesse erit admonere fulcimenta, si quid erit immutandum, futuras nos puntellos uocamus, quibus non est opus, cum parietes fornicantur cuneorum diuisionibus, & ad centrum respondentes sint earum conclusuræ, modo extra trabes, aut liminum capita (ut dixi) arcus cuneis non concludantur.

30 ITEM quæ pilatim aguntur ædificia, & cuneorum diuisionibus coagmentis ad centrum respondentibus, fornices concluduntur, extremæ portæ in his latiores spatio sunt faciendæ, uti uires eæ habentes resistere possint, cum cunei ab oneribus parietum pressi per coagmenta ad centrum se præmentes extruderint incumbas. Itaque si angulares pilæ erunt spatiosis magnitudinibus continendo cuneos, firmitatem operibus præstabit.

40 Per pilas quadratas aguntur ædificia, & spatia inter eas sunt arcubus conclusa, cunei quæ; lapideam ad centrum respondentes fornices, arcus quæ; conficiunt, de ijs ædificijs præcipit Vitr. ut quæ in angulis pilæ sunt futura, latiores & crassiores fiant, quam mediæ, cuius ratio est, quoniam fornices arcuum coagmenta pondere parietum premuntur, & ita pressa extrudunt incumbas, id est impositas ab imponendo quas nos dicimus, id est eam pilæ partem, ubi arcus innituntur, medijs enim arcus fornices quæ; in medianis pilis incumbentes, alter alteri subsidio est, sed extremis pilis impositi, nisi crassitudinem pilarum pro fulcimento habeant, facile dilabuntur, & dissipantur, extrusis in diuersas partes incumbis. Videtur hoc loco Vitr. genus illud inuere, quod nos rusticum appellamus, quod magnis lapidibus struitur, coagmentis diuisum, quæ nos bugnos nominamus, nam cuneorum diuisiones coagmenta uocat, cunei uero diuersis modis coagmentantur, & diuersam speciem præferunt. modo enim rudibus lapidibus, modo planis fiunt, interim aliter, atque aliter diuiduntur. qui uero in arcus, fornices quæ; cadunt, ad centrum omnes respondere debent, medius autem solus ad perpendicularum medijs centri cadat oportet.

CVM in his rebus animaduersum fuerit, uti ea diligentia in his adhibeatur, non minus etiam obseruandum est, uti omnes structuræ perpendicularo respondeant, neque habeant in ulla parte proclinationes.

50 Aliud præceptum maxime obseruandum affert Vitr. ut diligentissime provideamus quod omnes structuræ perpendicularo respondeant, nihil proclinatorum, nihil sit extra solidum, & uiuum, ut nos dicimus. perpendiculari formas duas ponit Philander, quibus passim utimur. nos hoc loco ea describemus. Regulam capimus in cuius longitudine mediæ, quam longa sit, lineam describimus ab extremo altero eius regulæ plumbum e filo pendeat, in altero extremo ad finem lineæ foramen sit tantæ magnitudinis, ut erecta regula pendens e filo plumbum intrare possit. Regula sic composita structuris admonetur, quæ si rectæ erunt, & in nullam partem proclinantur, filum e quo pendet plumbum, per totam longitudinem lineam descriptam tanget. Si aliqua fuerit inclinatio, ipsum filum extra lineam cadere oportet.

60 MAXIMA autem debet esse cura substruccionum, quod in his infinita uitia solet facere terræ congestio; ea enim non potest esse semper uno pondere, quo solet esse per ætatem, sed hybernis temporibus recipiendo ex imbribus aquæ multitudinem crescens, & pondere, & amplitudine disrumpit, & extrudit structuralium septiones. Itaque ut huic uitio medeatur, sic erit faciendum, uti primum pro amplitudine congectionis crassitudo structuræ constituatur; deinde in frontibus anterides, siue erismæ sint, unâ struantur, eæ quæ; inter se distent tanto spatio, quanto altitudo substruccionis est futura, V crassitudine

crassitudine ea, qua substructio. procurrant autem ab imo, per quam crassitudo constituta fuerit substructionis, deinde contrahantur gradatim, ita ut summam habeant prominentiam, quanta operis est crassitudo. præterea introrsus contra terrenum, uti dentes coniuncti muro ferratim, uti singuli dentes ab muro tantum discedant, quanta altitudo futura erit substructionis. Crassitudinis autem habeant dentium structuræ uti muri. Item in extremis angulis cum recessum fuerit ab interiore angulo, spatium altitudinis substructionis in utranque partem signetur, & ab his signis diagonis structura collocetur, & ab ea media altera coniuncta cum angulo muri. Ita dentes, & diagonis structuræ non patientur tota ui premere murum, sed dissipabunt retinendo impetum congestionis.

Nil prodesse postes liminibus supponere, parietes fornicari, arcus cuneatim ducere, superiora ad perpendicularium inferiorum respondere, inferiora esse crassiora superioribus, structuras nullas habere proclinationes, nisi substructio & fundatio rectè facta possit tot onera sustinere: quare maximam curam substructionis habendam monet Vitruvius. atque ea de causa præcipue, quoniam terræ congestio infinita vitia facere solet, quibus medendum est quam primum, & providendum ante quam periculum ruine immineat. probat autem ab ipsa terræ natura vitia fieri posse, terra enim alio pondere per æstatem, alio per hyemem esse solet; æstate enim siccitate coacta leuior est; per hyemem autem imbrium huiorem recipiens, & pondere, & amplitudine crescit, unde cum ampliorem locum requirat, contineaturque; structurarum septionibus, si pondus, & amplitudo eius præualeat, disrumpit, & extrudit structurarum septa, unde quicquid superstruitur, necessariò ruit, cum sustineri ab extrusa substructione non possit. imaginemur igitur aream quadratam, in qua sit ædificandum, primo providendum est in substructione, ut eius structura pro amplitudine congestionis crassa fiat. circumdabit igitur substructio aream universam, & partes areæ secundum partium ædificij dispositionem, & uestigium omnium membrorum deformabit, tunc considerandum est septionem structuræ ab exterioribus frontibus, & ab interioribus partibus esse muniendam, ita ut duplici vitio, quod potest fieri ex terræ congestione, amplitudine, & pondere, provideatur. Ne igitur amplitudo terræ disrumpat, & extrudat structuræ septionem, & ambitum areæ substructione fundatum, pro frontibus, & ab exteriori parte anterides, quas nos contrafortes, & sperones dicimus, Græci uerò erismata uocant, imò struantur. harum officium est obniti muris, ne extrudantur ab crescente, & intumescente terreno. pedes erismatum, seu anteridum tantum procurrere debent, ab imo, quantum crassitudo substructionis est futura. Gradatim uero contrahantur usque ad summam substructionem, ita ut cum substructionis similitudine conueniant, efficiantque; quasi trigonum rectangulum, cuius subtensa sit ab extremo pede ad summam substructionem. distent uero inter se anterides tanto spatium, quanto altitudo substructionis est futura, atque ita prouisum erit, ne amplitudo terræ disrumpat, & extrudat structuræ septionem. Ne autem pondus congestionis, murorumque; premat inferiores structuras, ita ut dissipentur, sic erit faciendum. consideretur structuræ iam dicta septio. habet illa angulos introrsus iuxta dispositionem parietum. habet & partes uersus aream respicientes, & in ea terræ congestio est, quare introrsus contra terrenum struendi sunt dentes coniuncti muro ad modum ferræ, quemadmodum libro primo cap. 5. exposuimus, tantum uero singuli dentes ab muro discedere debent, quanta altitudo erit substructionis, sint autem tam crassi, uti muri. cæterum uti hi dentes contineantur, & firmitatis initium habeant, recedendum est ab interioribus angulis, & oppositis tanto spatium, quanto erit altitudo substructionis, & in utranque partem signum faciendum est in terminis recessionis, & ab his signis diagonis structura collocetur, hoc erit intium firmitatis, & colligationis dentium, modo ab ea structura media altera sit coniuncta cum angulo muri. Ita dentes, & diagonis structuræ non patientur tota ui premere murum, sed dissipabunt retinendo impetum congestionis, hoc quoque libro primo dixit cap. 5. cum enim sic erit factum, tunc ita oneris terreni magnitudo distributa in paruas partes, neque uni uersa pondere premens, poterit ulla ratione extrudere muri substructiones.

QUEMADMODUM opera sine uitij oporteat constitui, & uti caueatur incipientibus exposui. namque; de regulis, aut tignis, aut asseribus immutandis, non eadem est cura, quemadmodum de his, quod ea quamuis sint uitiosa faciliter mutantur. Ita que nec solida quidem putantur esse, quibus rationibus hæc poterunt esse firma, & quemadmodum instituantur, exposui.

Sunt uitia, quæ præcauere incipientes debent, sunt & quæ factis iam operibus emendantur. de ijs quæ præcaueri debent, maxime curandum est, ante quam incipiamus, nam postea nullam habent medellam. De illis uerò, quæ iam factis operibus aliqua de causa fiunt, quam facillime mutantur, non eadem est habenda cura. in promptu enim est tignorum, asserumque; mutatio, aliarumque; rerum refectio, ut quotidianus usus docet, quoniam uerò; ut initio diximus, res primo sunt, deinde ornantur, ornari enim quod non est, nihil potest. ideo positus iam rebus ædificijsque; secundum genera quæque sua ad eorum ornamenta ueniendum est, ne uero aliquid desideretur, pauca quædam de refectioibus, & emendationibus dicemus in fine huius libri, ne uero distributionis immemor in priuatis ædificijs uideatur esse Vitruvius. monet nos hoc modo, quemadmodum primo libro & alibi etiam fecit.

QUIBUS autem copiarum generibus oporteat uti, non est Architecsti potestas, ideo quod non in omnibus locis omnia genera copiarum nascuntur, uti in proximo uolumine est expositum. Præterea in domini est potestate utrum lateritio, aut cæmentitio, an saxo uelit ædificare.

Quemadmodum orator a cliente singrapha, conuentiones, testes, & res alias habere debet, quas postea in ordinem probationum ponit, auget, ornatque; ex artis præceptis, nec in sua est potestate res efficere, quæ causa ipsa

ipsa solet afferre : ita & Architecti non est copiarum genera, quibus oportet uti, semper habere prompta, nam ea natura ipsa præstare solet; natura uero non in omnibus locis omnia generat, non enim ubique est pubis puteolanus, neque in omnibus locis arena fossitia, nec cæmentorum, nec abietis, nec sapinorum, nec marmoris copia, sed aliud alio loco nascitur. utendum autem est, ubi non est arena fossitia, flumiatica, aut marina lota. inopia quoque abietis, aut sapinorum uitabuntur, utendo cupresso, populo, ulmo, pinu, ut ait libro primo cap. 2. item eodem libro cap. 5. De ipso autem muro, e qua materia struatur, aut perficiatur, ideo non est præfiniendum, & reliqua, præterea licet natura rerum copias afferat, tamen in domini potestate est eligere utrum his uel illis copijs uti uelit. Nihil enim Architecto est imputandum, si materia deest; quod uero Architecto tribuitur, & domino, & artifice, est quod Vitr. dicit.

10 ITAQUE omnium operum probationes tripartito considerantur. idest fabrili subtilitate, magnificentia, & dispositione. cum magnificenter opus perfectum aspicietur ab omni potestate impensæ laudabuntur. cum subtiliter officinatoris probabitur exactio. cum uero uenustate, proportionibus, & symmetrijs habuerit autoritatem, tunc fuerit gloria Architecti. Hæc autem rectè constituuntur, cum is & a fabris, & ab idiotis patiatu accipere se consilia. Nanque omnes homines, non solum Architecti, quod est bonum, possunt probare, sed inter idiotas, & eos hoc est discrimen, quod idiota nisi factum uiderit, non potest scire quid futurum sit: Architectus autem simul animo constituerit, antequam inceperit, & uenustate, & usu, & decore, quale sit futurum habet definitum. Quas res priuatis ædificijs utiles putauit, & quemadmodum sit faciendum, quàm apertissime potui, perscripsi. De expolitionibus autem coru, ut sint elegantes & sine uitijs ad uetustatè, in sequenti uolumine exponam.

20 Est in ædificatione qui disponit, est qui operatur, est qui impensam facit. Architectus disponit; officinator, seu faber operatur; dominus impensam facit. Laudatur Architectus, qui uenustate, usu, & decore disponit. Laudatur faber qui subtiliter manibus efficit, & operatur. Laudatur, dominus, qui magnificè expendens præciosas, & amplas copias subministrat. materia igitur dominum, forma Architectum, opus artificem commendat. magnificentia a domino, subtilitas ab artifice, dispositio ab Architecto provenit. maxime autem, & optime fortunæ est, si optimus Architectus liberalem dominum, & subtilem fabrum inuenerit, nam omnis operu laus in ipsum demum Architectum redimat, qui domino liberalitatem consuluisse, & fabro rectè ordinasse iudicatur. Quare monendus est Architectus, ut expertos quandoque audiat, & operarios, & eorum non temnat consilia, nam quemadmodum non omnis tellus omnia fert, ita non omnis homo omnia intelligit. Contentus sit Architectus, & se discrimine ab idiota seiungi, quod multo ante provideat, probetq; quod futurum est, quàm opus uideat, & idiota nil nisi factum cognoscat.

30

M. VITRUVII DE ARCHITECTURA

LIBER SEPTIMVS.

40

Proœmium.

50

60 ATORES cum sapienter, tum etiam utiliter instituerunt per commentariorum relationes cogitata tradere posteris; uti ea non interirent, sed singulis ætatibus crescentia uoluminibus edita gradatim peruenirent uetustatibus ad summam doctrinarum subtilitatem. Itaque non mediocres, sed infinitæ sunt his agendæ gratiæ, quod non inuidiosi silentiæ prætermiserunt, sed omnium generum sensus conscriptionibus memoriæ tradendos curaerunt. Namq; si non ita fecissent, non potuissemus scire, quæ res in Troia fuissent gestæ, nec quid Thales, Democritus, Anaxagoras, Xenophanes, reliquiq; phisici sensissent de rerum natura, quasq; Socrates, Plato, Aristoteles, Zenon, Epicurus, alijq; Philosophi, hominibus agendæ uitæ terminationes finiuisent, seu Cræsus, Alexander, Darius, cæteri q; Reges, quas res, aut quibus rationibus gessissent, fuissent notæ, nisi maiores præceptorum comparationibus omnium memoriæ ad posteritatem commentarijs extulissent. Itaque quemadmodum his gratiæ sunt agendæ, sic contra, qui eorum scripta furantes, pro suis prædicant, sunt uituperandi, quiq; non proprijs cogitationibus nituntur scriptorum, sed inuidis moribus aliena uiolantes gloriantur, non modo sunt reprehendendi, sed etiam quia impio more uixerunt, pœna condemnandi. Nec tamen hæc res non uindicatæ curiosius ab antiquis esse memorantur